

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Alexandra Nováková

**Dějiny a současnost: kulturně historické
periodikum v proměnách doby
(1959 - 1969)**

Bakalářská práce

Praha 2010

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Oponent práce:

Autor práce: **Alexandra Nováková**

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam:

NOVÁKOVÁ, Alexandra. *Dějiny a současnost: kulturně historické periodikum v proměnách doby (1959 - 1969)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií, 2010. 71 s. Vedoucí bakalářské práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Anotace

Bakalářská práce “Dějiny a současnost: kulturně historické periodikum v proměnách doby (1959 - 1969)” se zaměřuje na vznik a vývoj časopisu *Dějiny a současnost* od konce 50. let 20. století do jeho zákazu vydávání v roce 1969. Vše je zasazeno do mediální krajiny 60. let, historických, politických a právních souvislostí. Dále se práce zabývá obsahovou charakteristikou média a jeho proměnami v průběhu 60. let. Zachycuje změnu původního vydavatelského záměru v roce 1963, kdy periodikum stálo v opozici vůči režimu. V roce 1965 po zásahu KSČ byly tyto jeho ambice dočasně zastaveny, ale v období pražského jara se stal opět progresivním a propagoval myšlenky reformního komunismu.

První kapitola pojednává o postavení historie na přelomu 50. a 60. let v Československu. Vítězství doktríny marxismu-leninismu významně poznamenalo úroveň a stav historie jako vědního oboru.

Druhá kapitola se ve dvou podkapitolách zaměřuje na mediální souvislosti a institucionální, politický a společenský vývoj 60. let.

Ve třetí, čtvrté a páté kapitole je hlavní náplní práce periodikum *Dějiny a současnost*. Kapitola třetí se zabývá vývojem časopisu v období pražského jara a následnými represemi ze strany Českého úřadu pro tisk a informace jako orgánu KSČ, který měl na starosti normalizaci médií po zmaření obrodného procesu v Československu.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na vydavatelský záměr, základní charakteristiku periodika a jeho obsahové rysy. V páté kapitole je pojednáno o autorském kolektivu a významných osobnostech, které do časopisu autorsky přispívali.

Závěr práce hodnotí existenci časopisu během deseti let (1959 - 1969) a vysvětluje jeho významnou úlohu v mediálním prostoru 60. let.

Annotation

My bachelor's work „*Dějiny a současnost: A Journal about Culture and History in Ever-changing Time (1959 - 1969)*” focuses at the beginning and evolution of the *Dějiny a současnost* journal (*The History and the Present*) from the late 50s of the 20th century till the prohibition of publishing the journal in 1969. The media, historical, political, and legal context is accentuated. The work also describes features, contents, and the changes of media at the end of the 60s generally. It shows the change of the original intention of the publisher in 1963, when the journal opposed the regime. In 1965, after an encroachment of the Communist Party, the ambitions of the journal temporarily stopped, however, during the Prague's Spring, the journal became progressive again and promoted the ideas of reformed communism.

The first chapter describes the situation of history science at the turn of the 50s and 60s in Czechoslovakia. The victory of Marxism-Leninism badly affected the condition and quality of the history science.

The second chapter discusses the context in media and institutional, political and social changes in the 60s.

The 3rd, 4th, and 5th chapters deal with the journal. The third chapter describes the history of the journal in the period of Prague Spring and the way, how UAT pro

task a informace (The Bureau for Public Press and Information), an authority of the Communist Party of Czechoslovakia, that controlled the so called normalization process - after the Prague Spring was subdued - suppressed the activities of the journal.

The fourth chapter focuses at the intention of the publisher, basic characteristic of the journal and its contents.

The fifth chapter describes the team of the authors and the main personalities who contributed to the journal.

The conclusion of the work assesses the ten-year period (1959 – 1969) of the history of the journal and explains the importance of its role in the media in the 60s.

Klíčová slova

Média, historiografie, vlna kriticismu, represe, cenzura, Český úřad pro tisk a informace, dogmatismus, sdělovací prostředky, tiskový zákon, objektivní interpretace reality, politizace, zájmová skupina, pražské jaro, rehabilitace, kulturní povědomí, svévole, interpretace, svoboda, vlna reformismu, perzekuce, obrodný proces, lidská práva, polemika, demokratizace režimu, uniformita názorů, vydavatelský záměr, obsah, redakce, redakční rada, rubrika, významné osobnosti, autorský kolektiv, orientace, téma.

Keywords

Media, history, wave of criticism, repression, censorship, Czech Office for Press and Information, dogmatism, media, press law, objective interpretation of reality, politicization, an interest group, the Prague Spring, rehabilitation, cultural awareness, wilfulness, interpretation, freedom, wave of reformism, persecution, the renewal process, human rights, controversy, democratic regime, uniformity of views, the intention of publishing, content, editors, editorial board, section, celebrities, author's team, orientation, topic.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 81 661 znaků s mezerami, tj. 45 normostran.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 3. ledna 2010.

Alexandra Nováková

.....

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Barabáře Köpplové, CSc. za rady a odborné vedení.

Dále děkuji Milanu Churaňovi, bývalému členu redakce Dějin a současnosti, za zasvěcený výklad, připomínky a cenné informace.

Chtěla bych poděkovat i Vojtěchu Mlynářovi za trpělivou pomoc při grafické úpravě textu.

OBSAH

ÚVOD

Záměr práce a zhodnocení sekundární literatury 4

Motto 6

KAPITOLA 1.

POVÁLEČNÁ HISTORIOGRAFIE

1. 1. Podmínky vzniku, postavení historie jako vědy na přelomu 50. a 60. let v Československu

1. 1. 1. Situace po r. 1945 7

1. 1. 2. Studium historie 9

1. 1. 3. První vlny kriticismu 10

KAPITOLA 2.

60. LÉTA

2. 1. Mediální krajina vzniku

2. 1. 1. Média v 60. letech 12

2. 1. 2. Cenzura 13

2. 1. 3. Institucionální změny 15

2. 1. 4. Kulturní periodický tisk 15

2. 2. Vývoj v průběhu 60. let

2. 2. 1. Legislativní změny 19

2. 2. 2. Sled událostí a politické pozadí 22

2. 2. 3. Pražské jaro 24

2. 2. 4. Konec obrodného procesu 25

KAPITOLA 3.

ĎaS NA SCÉNU

3. 1. Role časopisu v předsrpnovém období

<i>3. 1. 1. V předvečer pražského jara</i>	<i>26</i>
<i>3. 1. 2. Pražské jaro v Dějinách a současnosti</i>	<i>27</i>
<i>3. 1. 3. Rok 1969 a konec časopisu</i>	<i>28</i>
<i>3. 1. 4. Role ČÚTI</i>	<i>29</i>

KAPITOLA 4.

OBSAHOVÁ CHARAKTERISTIKA

4. 1. Vydavatelský záměr

<i>4. 1. 1. Vydavatel a základní charakteristika</i>	<i>34</i>
<i>4. 1. 2. Obsah</i>	<i>35</i>

4. 2. Zpracovávaná témata

<i>4. 2. 1. Rubriky</i>	<i>36</i>
<i>4. 2. 2. Obsahová analýza v jednotlivých ročnících</i>	<i>37</i>
<i>4. 2. 3. První zlom v orientaci</i>	<i>39</i>
<i>4. 2. 4. Návrat ke starým poměrům</i>	<i>40</i>
<i>4. 2. 5. Rok 1968</i>	<i>41</i>

KAPITOLA 5.**AUTORSKÝ KOLEKTIV****5. 1. Redakce a redakční rada**

5. 1. 1. <i>Personální složení a jeho změny</i>	43
5. 1. 2. <i>Práce v redakční radě</i>	45

5. 2. Významné osobnosti

5. 2. 1. <i>Přínos jednotlivých autorů</i>	46
5. 2. 2. <i>Ostatní vědecké disciplíny</i>	47

<u>ZÁVĚR</u>	49
---------------------------	----

<u>RESUMÉ</u>	51
----------------------------	----

<u>SUMMARY</u>	52
-----------------------------	----

<u>POUŽITÁ LITERATURA</u>	53
--	----

<u>SEZNAM PŘÍLOH</u>	57
-----------------------------------	----

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Rozhovor s Milanem Churaněm	58
--	----

Příloha č. 2: Titulní stránky jednotlivých ročníků	63
---	----

ÚVOD

Záměr práce a zhodnocení sekundární literatury

V této bakalářské práci na téma *Dějiny a současnost: kulturně-historické periodikum v proměnách doby* chci představit genezi časopisu *Dějiny a současnost*, který, ač není „výrazným dravcem“, má za sebou již dlouhou historii. Jeho vydávání by se dalo rozdělit do dvou etap - první mezi lety 1959 a 1969 a druhá pak po jeho obnovení v roce 1990 do současnosti. Ačkoli působí na první pohled tento časopis na české mediální scéně skromně, je již tři desítky let dominantním periodikem nejen pro českou historiografickou obec, ale i pro ne odbornou a laickou veřejnost.

Podle původního plánu předeslaného v tezích, jsem měla psát o obou etapách vydávání časopisu, které by pak měly být komparovány. Vzhledem k rozsáhlosti tématu jsem se po dohodě s konzultantkou práce Doc. PhDr. Barbarou Köpplovou, CSc. zaměřila na první etapu vydávání časopisu, tedy na 11 ročníků mezi lety 1959 - 1969.

Historicko-vlastivědná revue *Dějiny a současnost* založená v roce 1959 se měla stát novým typem média, jež mělo za úkol oslovit širší veřejnost a seznamovat ji s výsledky odborného bádání. Časopis sehrál však mnohem větší roli, než bylo původním záměrem jeho zakladatelů. Brzy se stal seriózním zdrojem informací na poli nejen historickém, ale i kulturním. I navzdory administrativnímu zásahu ze strany KSČ v roce 1965 se časopis stal spoluhybatelem obrodného procesu v Československu. Prožil pražské jaro, ale s nástupem tzv. normalizace v roce 1969 bylo jeho vydávání zastaveno. Po listopadu 1989 se opět vrátil tam, kde po dvacet normalizačních let chyběl, a to na pole kulturněhistorických periodik, kde si opět vybudoval seriózní pozici, kterou si drží dodnes.

Má práce se zaměřuje na výklad historických, politických, mediálních a legislativních souvislostí doprovázejících jeho existenci v první etapě jeho vydávání a v postžení jeho základních obsahových rysů.

Období deseti let od roku 1959 do roku 1969, které zahrnuje jeho vznik, vývoj a růst, bylo determinováno zcela konkrétními historickými událostmi od uvolňování

politické situace na přelomu 50. a 60. let a demokratický rozvoj časopisu v první polovině 60. let přes krátký obsahový návrat k tuhé totalitě v polovině 60. let a pozitivní úlohu v období pražského jara až po jeho zákaz vydávání v roce 1969. Neméně zajímavá je i mediální krajina během jeho vydávání, zejména prostředí kulturní tvorby, které v 60. letech prožívá svou "renesanci". Dále se věnuji analýze jednotlivých ročníků časopisu, zejména obsahovým změnám v průběhu let, které sebou nesou změny personální a které reflektují společenskou situaci.

Pramenem pro tuto práci jsou především historické monografie, memoáry a odborná literatura z oblasti historiografie a žurnalistiky, archiválie Českého úřadu pro tisk a informace, právnícká literatura a dobová legislativa a jednotlivá čísla ročníků časopisu. Většina z odborných publikací byla vydána po roce 1989, takže nehrozí tendenční zabarvení obsahu. Výjimkou je snad jen publikace o žurnalistice v komunistickém Československu *Dějiny československé žurnalistiky*¹, dílo vydané roku 1989 je ještě silně poplatné vládnoucí ideologii.

Jako další ze zdrojů jsou výsledky orální historie, se kterou jsem se v praxi setkala poprvé. Rozhovor s historikem Milanem Churaňem jsem absolvovala na samém počátku, a ten se tak stal výjimečným impulsem pro mou práci. Podkladem pro studium této výzkumné metody se stala studie *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*² od Miroslava Vaňka, která vznikla ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny a za pomoci zahraničních pracovišť jako první česká publikace věnující se orální historii.

¹ KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. Díl: český a slovenský tisk v letech 1944 – 1987*. Praha: Novinář, 1989.

² VANĚK, M. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: AV ČR, 2004.

Motto:

“Věřením je něco zcela jiného než myšlením. Myslet si lze všechno, stačí jenom chtít myslet. Avšak víra nebo nevíra jsou mimo naše volní rozhodnutí. Myslíme vědeckou pravdu, to znamená, že jsme názoru, že určitá idea má jisté přesné atributy, které nás nutí přijmout ji do velké duchovní budovy teoretických systémů. Vědecká pravda přesvědčuje náš rozum, to však neznamena, že v ni věříme.”³

José Ortega y Gasset

³ citát José Ortegy y Gasset, 1948/1949. *Dějiny a současnost*. 8/1969. s. 1.

KAPITOLA 1.

POVÁLEČNÁ HISTORIOGRAFIE

1. 1. Podmínky vzniku, postavení historie na přelomu 50. a 60. let v Československu

1. 1. 1. Situace po roce 1945

Stav poválečné historiografie by se dal charakterizovat takto. Ideologický střet mezi marxisticko-leninským pojetím dějin a historickým pozitivismem a dalšími proudy na jedné straně a ideologickým tlakem na jednotnou interpretaci dějin na straně druhé.

Již v průběhu příprav sjezdu Československé společnosti historické, prvního poválečného a druhého v pořadí, který se konal v roce 1947 v Praze, byla některá připravená témata s ohledem na prosovětskou orientaci tabuizována. Josef Hanzal v *Cestách české historiografie* píše: „V zahajovacím projevu J. Stránský (ministr školství a osvěty, pozn. aut.) ocenil čestnou úlohu historiků za války, připomněl význam dějin jako vědy a jako legendy a upozornil na potřebu zachovat svobodu a demokracii.“⁴ Přesto však tímto okamžikem na poli české historiografie nastává období, které až na pár světlejších okamžiků zahálí soumrak nesvobody slova a výrazné obsahové preferenčnosti.

Ohniska bádání byla soustředěna v několika málo institucích – tou nejvlivnější byla Filozoficko-historická fakulta Univerzity Karlovy (od ak. r. 1959/1960 Filozofická fakulta), kterou ovládla po roce 1948 tzv. historická skupina – komunističtí historici

⁴ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 63.

Václav Husa⁵, Jaroslav Charvát⁶ a Oldřich Říha⁷. Druhým nejvýznamnějším pracovištěm byl Historický ústav⁸ při ČSAV⁹, který měl být dle sovětského modelu jako akademické pracoviště nadřazen univerzitě. V praxi tomu tak nebylo a neustále docházelo k řevnivosti mezi těmito dvěma subjekty, ať už šlo o finanční přiděly na zahraniční cesty či o nákup literatury.

Se vznikem ČSAV v roce 1953 je spojena existence Československé historické společnosti, která vznikla jako vědecká společnost při ČSAV v roce 1956 a navazovala na činnost Československé společnosti historické, která vznikla v roce 1935. Jejím posláním bylo pěstování zahraničních styků, plánování a příprava sjezdů historiků, ediční činnost atd.

Vedle těchto organizací je nutné zmínit existenci Historického klubu, který vznikl již v roce 1872 z vůle posluchačů Filozofické fakulty. Za předsednictví Josefa Pekaře (1904 - 1937) se stal ústřední historickou organizací v českém prostředí. Pod jeho patronací byl vydáván *Český časopis historický (ČČH)*, později *Československý časopis historický (ČsČH)*. Na začátku 20. století kolem sebe soustřeďoval přední osobnosti oboru - Josefa Šustu, Františka Hrubého, Václava Chaloupeckého, Karla Stloukala, Jana Slavíka, Josefa Klika, Jaroslava Werstadta a další. Za předsednictví Josefa Pekaře (1904 - 1937) se stal ústřední historickou organizací v českém prostředí. Po druhé světové válce došlo k jeho úspěšné obnově, v šedesátých letech se stal platformou mladých historiků - Karla Kučery, Josefa Hanzala, Roberta

⁵ Václav Husa (1906 – 1965): historik, archivář, profesor československých dějin a od roku 1951 vedoucí katedry historie na FF UK. Od roku 1952 korespondent ČSAV. Spolu s J. Charvát, V. Čejchanem a J. Pachtou zakladatel tzv. Historické skupiny. Představitel marxistické historiografie, svůj zájem soustředil zejména na hospodářské a sociální dějiny.

⁶ Jaroslav Charvát (1904 – 1988): historik a archivář, člen Historické skupiny, profesor na UK. Zabýval se dějinami a metodologickými problémy historiografie.

⁷ Oldřich Říha (1911 – 1974): historik, za války člen komunistického odboje, později profesor na UK, korespondent ČSAV, od r. 1973 ředitel Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Soustředil se na dějiny 19. a 20. století.

⁸ **Historický ústav Československé akademie věd** (1953 - 1970) byl nástupcem Československého státního historického ústavu vydavatelského (1921 - 1953) a předchůdcem Ústavu československých a světových dějin československé akademie věd (1970 - 1989) a Historického ústavu Akademie věd České republiky (od 1990)

⁹ **Československá akademie věd** (ČSAV) byla vědeckým ústavem Československa v letech 1953 – 1992, jednalo se o předchůdkyni současné Akademie věd České republiky

Kvačka a dalších. Marginální a nekonfliktní témata vystřídal tematika vzniku Československa, druhé světové války a dalších.

1. 1. 2. Studium historie

Studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy doznalo během nastupujícího totalitního režimu značných změn. Do roku 1948 bylo studium historie soustředěno do dvou pracovišť, historického semináře a semináře pomocných věd historických. Nový koncept znamenal sloučení všech pracovišť do jedné katedry. Fakulta začala být ovládána akčním výborem, a tak se již v roce 1948 na její půdě udály rozsáhlé personální změny, a to jak mezi akademiky, tak v řadách studentstva. Tzv. poučovacími prověrkami se začala zabývat historie až ve druhé polovině 60. let, jak dokládají mnohé články otištěné i v *Dějínách a současnosti* (6/1969, Josef Hanzal: "Studijní" prověrky na vysokých školách¹⁰). Do struktur historické katedry začali pronikat noví lidé, často bez potřebného vzdělání. Jednalo se např. o členy historické skupiny, Václava Husu, Oldřicha Říhu a Jaroslava Charváta.¹¹ V první polovině 50. let byla katedra historie opět rozdělena – na katedru obecných a československých dějin. Vedle změn ve struktuře pracovišť došlo také ke změnám v organizaci studia. Šlo o to, přiblížit se více sovětskému modelu. Jak píše Josef Polišínský¹², který byl fakultním asistentem a součástí skupiny, jež organizaci dostala za úkol, byly opatřeny seznamy přednášek univerzit v SSSR, a dle nich pak mělo být koncipováno studium u nás. Nově tak byly vytvořeny tři skupiny studia, základní kurz – pro studenty, jež měli vedle dějepisu ještě další obor a kteří pak nedělali státní práci. Na ty, jejichž byla historie hlavním oborem, byl kladen větší důraz na pomocné vědy historické a výběrové semináře. Poslední typ studia měl být určen studentům, jejichž oborem byla pouze historie. V praxi však tento typ neexistoval.

¹⁰ HANZAL, J. Studijní prověrky na vysokých školách. *Dějiny a současnost*. 6/1969. s 28 - 30.

¹¹ POLIŠENSKÝ, J. *Historik v měnícím se světě*. Praha: Karolinum, 2001. s. 149.

¹² tamtéž, s. 153.

Možnost výjezdu českých historiků na zahraniční stáže a školení byla sice omezena, ale české delegace organizované Československou historickou společností se objevovaly pravidelně na Mezinárodních kongresech historických věd, které pořádal Mezinárodní komitét historických věd (International Committee of Historical Sciences – ICHS) založený v roce 1926 v Ženevě. Ačkoli zde přednesená vystoupení podléhala dozoru ideologického oddělení ÚV KSČ, byla česká delegace přece zastoupena historiky v čele s Václavem Husou na prvním poválečném kongresu, který se konal v roce 1950 v Paříži. Dále pak také na dalších kongresech - v roce 1955 v Římě, v roce 1960 ve Stockholmu a ve Vídni roku 1965.¹³

1. 1. 3. První vlny kriticismu

V roce 1956 vypukla první vlna kriticismu po odhalení kultu osobnosti J. V. Stalina. Tento důležitý mezník ve vývoji socialismu zasáhl snad všechny sféry lidské činnosti. Ve společnosti dochází k jistému uvolnění po těžkých zkušenostech z období počátku 50. let. Toto první uvolnění však netrvá dlouho a již koncem 50. let Filozofickou fakultu UK stíhá řada represí, které zahrnují personální čistky, tak např. všichni profesori starší 65 let museli nuceně odejít do důchodu, postupně bylo také znemožněno stát se vysokoškolskými učiteli všem nekomunistům.¹⁴

Náplní III. sjezdu československých historiků v roce 1959 je deklarace vítězství oficiálního marxismu-leninismu v československé historiografii. Hlavními myšlenkami protokolu z tohoto sjezdu je výlučnost marxistické doktríny v československém dějepisectví, kritika Gollovy školy, sovětské dějepisectví jako vzor vlastního směřování a nutnost stranickosti historikovy práce.¹⁵ Josef Macek, jako ředitel Historického ústavu ČSAV, v hlavním referátu proklamoval úspěchy marxistického dějepisectví a mimo jiné přednesl záměr založit nový popularizační

¹³ KAVKA, F. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*. Praha: Karolinum, 2002. s. 51 n.

¹⁴ POLIŠENSKÝ, J. *Historik v měnícím se světě*. Praha: Karolinum, 2001. s. 156.

¹⁵ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: Karolinum, 1999. s. 98.

časopis ¹⁶, který měl nepřímo navázat na nedlouhou zkušenost časopisu *Dějiny a přítomnost*. Ten byl založen J. Slavíkem v roce 1937 a vyšel k I. sjezdu československých historiků. Zformoval kolem sebe skupinu později komunisticky orientovaných historiků, tzv. historickou skupinu (viz výše), ale neměl dlouhého trvání, v roce 1938 bylo jeho vydávání zastaveno.

A tak již téhož roku vzniká časopis *Dějiny a současnost* s podtitulem *historicko-vlastivědná revue*, který má veřejnost informovat o společenském pokroku socialistického světa. Jeho vydavatelem se stává Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, instituce KSČ, založena roku 1952 (nahradila tehdejší Socialistickou akademii). Z návrhu na její ustavení cituji záměr jejího založení: *“Vědecko-osvětová propaganda nabývá za nynějších podmínek zvláštního významu při dalším rozvoji politické a kulturní úrovně pracujících. Na základě sovětských zkušeností je třeba k organizačnímu zajištění tohoto úkolu vytvořit Československou společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí.”* Tento stranický orgán vzniká po sovětském vzoru k řízení a kontrole kulturního života v etablované socialistické společnosti. Náplní jeho činnosti je organizace přednášek, diskuzí a seminářů, vydávání populárně-naučných brožur a periodik, organizace výstav, spolupráce s dalšími kulturními institucemi - musei, Čs. rozhlasem, filmem atp.¹⁷

Situace se ale KSČ postupně vymykala z rukou, jak uvádí František Kavka: *„V postojích ideologického oddělení ÚV KSČ se střetávalo několik tendencí – snaha předvést v lepším světle režim země zbavivší se „kultu osobnosti“ a vzbudit respekt v mezinárodní odborné veřejnosti, ale současně potřeba působit ofenzivně na „buržoazní kulturu“ a bránit se infiltraci idejí z jejího světa.“*¹⁸

Pozitivní úlohu sehrála Socialistická akademie Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí (od r. 1966 Socialistická akademie), která se nesla na vlně reformismu. V roce 1966 se konal IV. sjezd Československé historické

¹⁶ MACEK, J. Stav a úkoly čs. dějepisectví v období dovršení socialismu. *Československý časopis historický*. 8/1960. s. 1 - 18.

¹⁷ Národní archiv ČR. Fond Archivu ÚV KSČ. 05/3. Ar. j.: 396. *Návrhy na ustavení Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*.

¹⁸ KAVKA, F. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*. Praha: Karolinum, 2002. s. 50.

společnosti, kde se opět vyslovil veřejně člen předsednictva ČSAV Josef Macek. František Kavka jej cituje takto: „*Prohlašoval sice, že „marxismus-leninismus je východiskem a filozofickou oporou čsl. dějepisectví“, ale současně deklaroval, že nyní jde o „změnu v metodě myšlení, o opuštění dogmatické deformace marxismu, o rozvoj marxismu jakožto filozofického systému, otevřeného novým poznatkům věd a stále se obohacujícího o podněty z praxe“.*¹⁹ V tomto proslovu tehdy předního komunistického historika Macka je patrný odklon od čistého dogmatismu ještě všudypřítomného na III. sjezdu Československé historické společnosti. Projevy dalších delegátů šly ještě mnohem dále, navrhovaly demokratizaci historiografie. Za tato stanoviska se postavil i nadcházející sjezd Svazu československých spisovatelů. To byl opravdu zřejmě první podnět pro budoucí události, společně spolu s tzv. kafkovskou konferencí v roce 1963.

KAPITOLA 2.

60. LÉTA

2. 1. Mediální krajina vzniku

2. 1. 1. Média v 60. letech

Média nikdy není možné vnímat jako nepolitická. Ve své podstatě odráží takovou realitu, jak ji vnímají jejich tvůrci - vlastníci, šéfredaktoři, redaktoři. Demokratická společnost je založena na pluralitě názorů, to však neznamená, že jsou média vždy objektivním interpretem reality. Snad se za něj ani sama nepovažují. Divák, čtenář či posluchač má však možnost volby a srovnání mezi nimi, a s tím sama média počítají, cílí na svou konkrétní zájmovou skupinu. Situace v 60. letech 20. století byla zcela odlišná. Média byla plně politizována, avšak ovládal je jen jeden

¹⁹ KAVKA, F. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisectví*. Praha: Karolinum, 2002. s. 56.

politický směr, který nastolila vedoucí strana ve státě. Podle Mlynáře²⁰ je informační izolovanost jeden z hlavních rysů sovětského sociálně-politického systému. Je obrácena dovnitř, tzn. že kolem státu je vytvořen dezinformační val, ale funguje i uvnitř státu na principu cenzury všech veřejně šířených informací a nemožností svobodné sociální interakce. Vše je navíc podpořeno zavedením takových sociálních a ekonomických vztahů ve společnosti, ze kterých je nemožné získat jiné než státem kontrolované informace o produktech vlastní činnosti.

2. 1. 2. Cenzura

Cenzura je jedním z hlavních mocenských nástrojů totality. Tento mocný instrument si osobuje monopol na informaci a skrze něj pak ovládá myšlení celé společnosti. Nástup cenzury jako nedílné součásti každodennosti je spjat s nastolením komunismu po únorovém převratu v roce 1948. Cenzuru zprvu prováděly komunistické instituce - Kulturní rada a Lektorská rada ÚV KSČ, v roce 1951 byly zrušeny a cenzurní dohled převzal aparát ÚV KSČ - tiskový odbor ÚV, odbor vydavatelský a odbor umění jako součást nového oddělení škol, vědy a umění. Tiskový odbor vydával směrnice určené redakcím, kontroloval je, rozhodoval o vzniku a zániku periodik, ukládal povinnost zveřejnit určité zprávy apod. Na úrovni krajů vykonával cenzuru jeden referent. Zároveň byla odpovědnost za obsahy přenesena i na redakce a její vedoucí pracovníky.²¹

V roce 1953 vznikla vládním usnesením č. 17/1953 Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD). Tento státní úřad, který fungoval nejprve jako instituce vlády a který záhy přešel do kompetence Ministerstva vnitra, více než 13 let bez zákonného podkladu kontroloval obsahy veškerých tiskovin. Fungoval tak, že cenzoři, jejichž počet se pohyboval na ústřední úrovni okolo 250 pracovníků (na úrovni jednotlivých okresů se spolupracovalo s dalšími více než 200 osobami, v roce 1960 v souvislosti

²⁰ MLYNÁŘ, Z. *Krise v sovětských systémech 1953 - 1981. (Příspěvek k teoretické analýze)*. Köln: Index, 1983. s. 16 n.

²¹ KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956 - 1968. Společnost a moc*. Praha: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister&Principal, o.s., 2008. s 268 n.

se změnou správní organizace je vystřídali tzv. plnomocníci), vykonávali kontrolu nad jednotlivými obsahy periodik a podávali tzv. denní zprávy na Ministerstvo vnitra. Hlavními úkoly HSTD byla ochrana státního hospodářského a služebního tajemství a ochrana tzv. obecného zájmu. Tento pojem umožňoval svévolnou interpretaci ze strany politické moci v závislosti na proměnlivých politických zájmech.²²

V první polovině 60. let docházelo k částečnému uvolnění politické situace a k jisté liberalizaci poměrů. V souvislosti s tím bylo ze strany novinářů, spisovatelů a inteligence usilováno o dosažení omezení či zrušení cenzury. Tento požadavek se stal jedním ze stěžejních bodů obrodného procesu 60. let.²³ Režim reagoval vznikem a schválením tiskového zákona. V roce 1966 zanikla HSTD a její místo pod novým názvem převzala zákonně zřízená Ústřední publikační správa. Působnost cenzurního úřadu byla zákonem vymezena, ačkoliv hlavní rysy dosavadní cenzorské praxe zůstaly zachovány. Oproti minulosti však došlo k významnému posunu, a to možnosti odvolání v případě nesouhlasu s rozhodnutím úřadu. Další novinkou byla jistá trojinstančnost řízení, což znamenalo, že v případě sporných záležitostí plnil roli arbitra třetí článek - příslušný pracovník stranického aparátu. To snímalo odpovědnost z cenzorů samotných, kteří byly nadřízenými často obviňováni z liberalistických stanovisek.²⁴

Posledním článkem cenzury byly tzv. umělecké svazy, které byly ovládány režimem skrze stranické skupiny uvnitř. Členství v nich zpočátku podléhalo přísným stranickým kritériím, později se jejich počet znásoboval. Povinností svazů bylo pořádat pravidelné sjezdy, kterých se účastnila stranická delegace v čele s členem předsednictva ÚV KSČ.²⁵

I přesto tyto částečné kompromisy byly cenzurní zásahy časté a tvořily hlavní náplň sporů moci a kultury. Hovoříme o tzv. cenzurní válce²⁶. Měla různé formy a

²² KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa*. Kořeny reformy 1956 - 1968. Společnost a moc. Praha: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister&Principal, o.s., 2008. s. 269.

²³ tamtéž s. 272.

²⁴ tamtéž, s. 270.

²⁵ tamtéž, s. 272.

²⁶ tamtéž, s. 271.

intenzitu. Nesmělo se psát o určitých tématech, docházelo k personálním čistkám a konečně k trestu nejvyššímu, k absolutnímu zákazu publikování.

2. 1. 3. *Institucionální změny*

60. léta jsou příznačná vznikem řady institucí v oblasti kultury, které měly rozličné kompetence. Bylo to např. Sdružení čs. nakladatelů, které vzniklo v roce 1960 (roku 1963 vystřídáno Československým ústředím knižní kultury), které vydávalo periodický tisk, knihy, hudebniny. Další institucí bylo Ministerstvo kultury a informací, které vzniklo v roce 1967. Předtím tiskové otázky spadaly do kompetence Ministerstva školství a kultury. Vznikem nového ministerstva byly tyto dva resorty odděleny. V čele nového úřadu stál Karel Hoffmann a do jeho kompetencí spadalo autorské právo, vydavatelství a tisk. Státní tiskový dozor, vykonávaný od roku 1953 Hlavní správou tiskového dohledu, nahradila v roce 1966 zákonem č. 81/1966 Ústřední publikační správa. Teprve tímto zákonem byla cenzura legalizována. Úřad měl za úkol kontrolovat média, aby nedošlo k úniku informací obsahujících státní, hospodářské a služební tajemství.²⁷ Na jaře 1968 došlo k jeho zrušení. Pak následovaly “měsíce svobody tisku” - novelou tiskového zákona č. 84/1968 Sb. byla zrušena samotná cenzura, aby je vzápětí opět vystřídalo utužení v podobě vzniku vládního Výboru pro tisk a informace, který pak svrchovaně vykonával dozor nad veškerými sdělovacími prostředky.

2. 1. 4. *Kulturní periodický tisk*

Události první poloviny 50. let, které vyvrcholily dramatickým pokusem o reformu v Maďarsku v roce 1956 měly významný vliv na většinu představitelů kulturní fronty i na mnohé do té doby přesvědčené komunisty. Dosavadní bezmezná loajalita komunistické straně a slepé následování marxistických cílů vystřídaly pochyby a názorová rozrůzněnost. Na stránkách kulturních časopisů, zejména v měsíčníku

²⁷ KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944 – 1987*. Praha: Novinář, 1989. s. 137.

Květen, v *Literárních novinách*, *Hostu do domu*, *Novém životě* a dalších, se začaly objevovat kritické hlasy. Dalším signálem tohoto posunu byla rehabilitace dříve zakázaných autorů, zejména Josefa Škvoreckého, Františka Halase a Jiřího Ortena.²⁸ Kulturní a umělecká emancipace konce 50. let vyvolávala v nejvyšších kruzích vážné obavy. Častým výrazem byl pojem *revizionismus*, který zastřešoval veškeré pokusy o kritickou interpretaci a přezkum zásad marxistického učení. Obavy z tohoto nově se rozmáhajícího trendu reflektoval již XI. sjezd KSČ v roce 1958, který v rámci přechodu společnosti do éry socialismu počítal se završením kulturní revoluce, která měla však mít zcela opačné rysy, než které vykazoval stávající vývoj.²⁹

Ačkoliv bylo téma konsolidace poměrů řešeno až na samotném vrcholu pyramidy, v Ústředním výboru komunistické strany Československa, hlavní iniciativa byla přenechána jednotlivým tvůrčím svazům.³⁰ A tak se Konference Svazu československých spisovatelů konaná v roce 1959 přihlásila ke stranickým představám řízení literární obce a následné personální změny vrátily spisovatelskou obec opět pod pevný politický dozor.³¹

V roce 1959 se konal Sjezd socialistické kultury, jehož se účastnili zástupci kulturní obce a který měl deklarovat jednotu a potvrdit nastoupený kurz v oblasti socialistické kultury. Na jeho základě vznikl Výbor socialistické kultury sdružující zástupce tvůrčích svazů, který měl za úkol dohlížet na prosazování stranické linie v jednotlivých uměleckých oborech. Stal se však manifestací vyzněnou do prázdna, neboť se již pomalu vytvářelo svébytné prostředí vzdoru.³²

Další posuny směrem k liberalizaci poměrů ve státech tzv. východního bloku znamenal XXII. sjezd KSSS, který ovlivnil zejména XII. sjezd KSČ v roce 1962, což znamenalo průlom v uvolnění uměleckého života.³³ Tento trend se nejvýrazněji

²⁸JANOŮŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 - 1989. III. 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008. s. 15.

²⁹ tamtéž, s. 16.

³⁰ tamtéž, s. 17.

³¹ tamtéž, s. 18, 19.

³² tamtéž, s. 21.

³³ tamtéž, s. 23.

projevil na poli kulturních periodik, kde byly zveřejňovány polemiky, stati, díla dosud zakázaných autorů, překlady děl zahraničních, došlo k částečnému prolnutí naší kultury s ostatním světem. V roce 1963 se koná tzv. kafkovská konference v Liblicích u Prahy, kde je dílo Franze Kafky rehabilitováno. Na této mezinárodní konferenci dochází ke konfrontaci liberálního a marxistického proudu. Vzniká diskuze o roli umění ve společnosti. Konference nenápadně dává do pohybu události, které později eskalují v obrodném procesu pražského jara.³⁴ Stávající trend následně potvrdil i III. sjezd Svazu československých spisovatelů. Ve Svazu zastoupeny byly zastoupeny dvě názorové skupiny, které po sjezdu načas našly společnou řeč.³⁵

Vedení KSČ se proti nastalému trendu bránilo obnovením činnosti ideologické komise v roce 1963 a celá problematika vyústila ve vydání rezoluce *Poslání a stav kulturních časopisů*, kde byly kritice podrobeny zejména *Literární noviny*, *Host do domu*, *Divadlo*, *Kulturní tvorba* a *Kultúrny život*.³⁶

Pro literární časopisy v 60. letech 20. století v Československu je typické, že se nevěnovaly pouze literárnímu dění, ale kultuře jako celku a na jejich stránkách se stále výrazněji tříbily politické názory.³⁷ Tato skutečnost však znamenala přísné zásahy a opatření ze strany vládnoucí strany. Na konci 50. let přestaly vycházet časopisy *Květen* a *Nový život*. Další periodika se musela podřítit přísným pokynům (např. *Literární noviny*, *Kultura*, *Host do domu*, *Červený květ*). Ke stabilizaci poměrů v literární obci byla založena revue *Plamen*, na jejímž příkladu bylo však možné později dokázat, že plánovaný záměr se znovuovládnutím kulturních periodik nevyšel.³⁸ Stále větší ohlas zaznamenávaly mladí tvůrci, jejichž tribunou se stala revue *Tvář*. Radikální postoje v ní prezentované však vedly k její krátké existenci a zastavení v roce 1965. Valná většina jejich přispěvatelů pak našla smysl v měsíčníku *Sešity pro mladou literaturu* (mezi lety 1968 až 1969 *Sešity pro literaturu a diskusi*). V druhé polovině 60. let vzniká také revue pro literární vědu *Orientace*,

³⁴LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 777 n.

³⁵JANOŮŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 - 1989. III. 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008. s. 26.

³⁶tamtéž, s. 65

³⁷tamtéž, s. 64

³⁸tamtéž, s. 64.

kteřá kolem sebe sdružovala okruh autorů kolem zaniklého *Května*, měsíčník *Impuls* či cizojazyčná literární revue *Universum*. V roce 1967 byl proveden zásah také proti *Literárním novinám*, který byl reakcí na IV. sjezd československých spisovatelů. Nové vedení tohoto dříve populárního časopisu se snažilo zachovat navenek formální kontinuitu, avšak po stránce obsahové z původního směřování nezůstalo nic zachováno. V roce 1968 mu byl změněn název na *Kulturní noviny*, ale po pár měsících bylo jeho vydávání zastaveno. Od původních čtenářů si vysloužil jedině posměch.

V roce 1968, kdy byla nakrátko zrušena cenzura, se výrazně zvýšil počet kulturních periodik a právě tato se těšila velké oblibě čtenářů, což se též projevilo vysokými náklady. K nejvýraznějším počínům patří obnovení *Tváře* a vznik *Literárních listů* (později vycházely pod názvem *Listy*), pokračovatele původních *Literárních novin*. Srpnové události však zcela změnilly situaci a výsledky se projevily již na podzim 1968, kdy byl zakázán slovenský spisovatelský týdeník *Kultúrny život*. Politickému tlaku zvenčí nejdéle odolávaly *Listy*, *Politika*, *Reportér* a *Zítřek* spolu se studentskými časopisy *Student*, *Studentské listy* a *Univerzita Karlova* - zde byla stále provozována otevřená diskuze.³⁹

Na jaře a v průběhu roku 1969 pak následovaly další, postupně byly rušeny *Listy*, *Plamen*, *Tvář*, *Sešity pro literaturu a diskusi*, *Dialog* a *Dějiny a současnost*. Do začátku roku 1971 byl počet původních časopisů zredukován na minimum a na jejich místo nastoupila *Tvorba*, týdeník pro politiku, vědu a kulturu vydávaný ústředím komunistické strany.⁴⁰

Podobný vývoj můžeme sledovat i v odborných periodikách - zejména v souvislosti s rehabilitací české strukturalistické školy a meziválečné umělecké avantgardy - hlavní tribunou v oblasti literární vědy byl časopis *Česká literatura*, primárně jinooborový *Filozofický časopis* se také věnoval otázkám, které souvisely se širším kulturním povědomím, uveřejňoval zejména články o zahraničních směrechve filozofii.⁴¹ Články dotýkající se českého kulturního života vznikaly

³⁹ JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 - 1989. III. 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008. s. 76.

⁴⁰ tamtéž, s. 67, 68.

⁴¹ tamtéž, s. 77, 78.

i v *Československém časopise historickém (ČsČH)*, který však pod vedením Františka Grause setrval spíše ve stranickém kursu.⁴² Narozdíl od literárních periodik, v historických časopisech dlouho přetrvával marxistický dogmatismus. Na přelomu let padesátých a šedesátých jsou již tyto tendence slabší, nově se objevuje vědecktější přístup, do jisté míry snaha o částečnou objektivitu a propracovanější metodiky.⁴³

2. 2. Vývoj v průběhu 60.let

2. 2. 1. Legislativní změny

V roce 1960 Národní shromáždění jednomyslně schválilo ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústavu Československé socialistické republiky. Tento nejvyšší ústavní zákon deklaroval, že Československý stát nastoupil éru socialismu. Došlo i ke změně názvu státu na Československá socialistická republika a ke změně státního znaku. Zároveň komunistický režim přistoupil, byť zpočátku jen formálně, na jisté demokratizační principy a amnestoval značnou část politických vězňů z 50. let.⁴⁴ Nová ústava se týkala také tiskových otázek. Ján Grónský v odborné publikaci *Ústavní právo a státověda* píše: „*Ústava z roku 1960 byla především politickým dokumentem. Paradox ústavní situace po jejím schválení spočíval v tom, že rozpor mezi ústavou de iure a ústavou de facto byl podstatně menší než v případě Ústavy 9. května. Bylo to především způsobeno velmi nízkou juristickou hodnotou ústavy předimenzované proklamacemi, ideologickými floskulami a pro tehdejší dobu typickou stranickou panelovou novořečí, umožňující značnou svévoli ve výkladu a aplikaci Ústavy. ...*“⁴⁵

⁴² HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 105.

⁴³ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945 - 1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 98.

⁴⁴ JANOUŠEK, P., a kol. *Dějiny české literatury 1945 - 1989. III. 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008. s. 22.

⁴⁵ PAVLÍČEK, V., a kol. *Ústavní právo a státověda. II. díl. Ústavní právo České republiky*. Praha: Linde, 2008. s. 510.

Možnost různé interpretace Ústavy dokazuje článek 28, který sice de iure zaručuje svobodu projevu, která však de facto neexistovala.⁴⁶

XIII. sjezd KSČ v roce 1966 se opět zabýval otázkou sílící vlny liberalismu ve sdělovacích prostředcích. Krátce po sjezdu schválilo PÚV KSČ usnesení *K aktuálním otázkám stranického řízení tisku ostatních masových prostředků ideového působení* a krátce nato Národním shromážděním prošel tzv. tiskový zákon, účinný počínaje 1. 1. 1967.

V následujících letech pak byla schválena ještě celá řada legislativních opatření týkajících se sdělovacích prostředků. Tím nejdůležitějším je zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, tzv. tiskový zákon, který v části I. základní ustanovení § 1 odst. 1 rozpracovává obsah pojmu ústavně zaručená svoboda projevu⁴⁷. V odst. 2 pak

⁴⁶ ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava ČSSR
čl. 28 (1) V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku. Těchto svobod občané užívají jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatňování své aktivní účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země. K těmto cílům se zaručuje svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací.

(2) Tyto svobody jsou zajištěny tím, že se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelství a tiskové podniky, veřejné budovy, sály, prostranství, jakož i rozhlas, televize a jiné prostředky.

⁴⁷ zákon č. 81/1966 Sb. ze dne 25. října 1966, o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích
§ 1 (1) V souladu s ústavně zaručenou svobodou projevu, slova a tisku využívají občané periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků k tomu, aby jejich prostřednictvím získávali informace, veřejně vyjadřovali své názory ke všem otázkám života společnosti a státu a iniciativně uplatňovali své podněty i návrhy. Toto právo slouží všestrannému rozvoji a uplatnění jejich osobnosti a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti.

používá pojem společenské poslání periodického tisku⁴⁸ a vykládá jeho záruky. Zmíněný paragraf je rozpracováním výše uvedeného čl. 28 Ústavy.

§ 2 pojednává o poslání periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.⁴⁹

V § 3 je pak definice pojmů periodický tisk, hromadné informační prostředky a informace.

Další části se pak zabývají vydáváním periodického tisku (část II) – v § 5 odst. 1 je změna oproti starému uspořádání, vydavatelské oprávnění nově vznikalo registrací, registrační systém tak nahradil povolovací systém, tedy udělení licence administrativním aktem správního orgánu. Všichni vydavatelé periodického tisku byli povinni do 30. června 1967 podat přihlášku k registraci, jinak jejich vydavatelské oprávnění zaniklo ke dni 1. července 1967. Doposud udělovalo povolení vydávat periodický tisk⁵⁰ Československé ústředí knižní kultury jako orgán Ministerstva školství a kultury, novým zákonem přešla tato kompetence do pravomoci samotného ministerstva pro ústřední a krajský periodický tisk, registraci ostatního tisku prováděly krajské národní výbory a konečně registarce vědeckého tisku měla být prováděna

⁴⁸ Zákon NS č. 81/1966 Sb. ze dne 25. října 1966, o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. Zrušen dnem 14. 3. 2000.

§1(2) Svoboda projevu, slova a tisku a společenské poslání periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků jsou materiálně zaručeny tím, že se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelské a tiskové podniky, rozhlas, televize, film a jiné hromadné informační prostředky. Tyto prostředky jsou ve společenském vlastnictví a nemohou být předmětem soukromého podnikání.

⁴⁹ tamtéž

§2 Posláním periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků je: poskytovat včasné, pravdivé, všestranné a co nejúplnější informace o událostech ze všech oblastí života v Československé socialistické republice i v zahraničí; prosazovat zájmy socialistické společnosti a všestranně napomáhat k uskutečňování jejich cílů; spolupůsobit při rozvíjení socialistického vědomí občanů v duchu zásad ústavy a idejí politiky Komunistické strany Československa jako vedoucí síly ve státě a společnosti; tlumočit a spoluvytvářet socialistické veřejné mínění a zvyšovat jeho úlohu při rozvíjení socialistické demokracie v životě společnosti; přispívat ke zvyšování politické a kulturní úrovně občanů a jejich odborných znalostí; napomáhat tvůrčímu úsilí občanů a uplatňování jejich aktivní účasti na správě a řízení státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země.

⁵⁰ tato situace zcela neplatila pro Slovensko

v součinnosti s Československou akademií věd. Toto ustanovení mělo za cíl založit přesnou evidenci periodického tisku a zpřehlednit dosud nejasné poměry ve vydávání periodik.⁵¹

Zákon se také podrobně zabývá pozicí šéfredaktora, vytváří z něj monokratický orgán nadřazený redaktorům a přímo odpovědný vydavateli. Šéfredaktor ve smyslu § 10 odst. 3 tohoto zákona a v souladu s praxí *určuje konkrétní obsah každého jednotlivého vydání hromadného informačního prostředku v souladu s registrovaným programem a zaměřením tohoto prostředku a se společenským posláním hromadných informačních prostředků vůbec.*⁵²

Z dalších zákonů zákon o ČTK (č. 123/1965 Sb.), který vymezil postavení ČTK jako zpravodajského orgánu ČSSR.

2. 2. 2. Sled událostí a politické pozadí

Prověrky tisku řízené politickým byrem ÚV KSČ byly pravidelnou záležitostí, konaly se každým rokem. Byro ÚV k nim zmocňovalo příslušná ministerstva, ústřední úřady, předsedy a tajemníky masových organizací a ostatní vydavatele. Docházelo tak k přezkumu periodického a neperiodického tisku z hlediska jeho účelnosti, výše nákladu, rozsahu a periodicity, rentability a kádrových možností. Zároveň byly instituce pověřené prověrkami povinnovány navržením účinných opatření s přihlédnutím ke skutečným politickým potřebám a současným hospodářským, finančním a materiálním možnostem a podmínkám.⁵³

Stanovy sjezdů KSČ se v praxi nedařilo příliš plnit. Republika se potýkala především s problémy státoprávního uspořádání československého státu a s řadou ekonomických otázek. Začíná se tak vzrůstat vlna reformismu, a to jak na poli politickém – pomalu se profilují tzv. reformní komunisté, tak zejména mezi lidmi činnými v oblasti kultury – novináři, spisovateli, umělci, akademiky etc. Jak píše

⁵¹ ŠEFČÁK, L. Registrace periodického tisku. *Novinář*, 2/1967. s. 40 - 42.

⁵² ŠEFČÁK, L., RAIS, Š. Postavení šéfredaktora a redaktorů. *Novinář*, 1/1967. s. 4.

⁵³ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26. *Periodický tisk - souhrnné vývojové charakteristiky. Prověrka tisku 1962 (na r. 1963).*

Zdeněk Mlynář v knize *Mráz přichází z Kremlu*: „Samozřejmě se nezříkali (inteligence, pozn. aut.) snahy prosadit své názory v politické praxi, ale úspěchy v tomto směru si slibovali především od nátlaku, který se bude na mocenskopolitickou strukturu vykonávat zvenčí: veřejným míněním, různými skupinami ve společnosti (především obvykle z řad inteligence), různými k mocenskopolitické struktuře jen volně přidruženými organizacemi (např. svazy tvůrčích pracovníků kultury, výzkumnými, školskými a osvětovými institucemi atp.).“⁵⁴ Právě prostředí kulturních časopisů bylo vládnoucími komunisty považováno za podhoubí antikomunistických nálad. Jako příklad lze uvést dokument ÚV KSČ *Poslání a stav kulturních časopisů* z roku 1964, který se zabýval velmi podrobně posláním a kritikou kulturního tisku. V oficiálních kruzích, tedy na poli Svazu československých novinářů, byla reflexe tohoto dokumentu patrná v rezoluci ústředního výboru SČSN z května 1964, kde byl vyzdvižen význam hromadných sdělovacích prostředků jako významných stranických nástrojů ideologické práce a kde byla zdůrazněna mimořádná odpovědnost novinářů, kteří pracují v kulturních časopisech a na uměleckých úsecích rozhlasu a televize.⁵⁵

Sjezdy Svazu československých novinářů se až do roku 1966 oficiálně držely linie nastavené XII. a XIII. sjezdem KSČ z let 1962 a 1966 a vystupovaly s otevřenou kritikou liberálních tendencí patrných zejména u kulturních časopisů. Obrat nastal až se IV. sjezdem československých spisovatelů v létě 1967, na němž mnozí literáti vystoupili s otevřenou kritikou komunistické strany. Následovala vlna perzekucí a zastavení vydávání *Literárních novin*.

⁵⁴ MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, Edice archiv, 1990. s. 70.

⁵⁵ Ústřední výbor Svazu čs. novinářů ke stanovisku ÚV KSČ o stavu a poslání kulturních časopisů. *Československý novinář*, 5/1964, s. 121.

2. 2. 3. Pražské jaro

Události se daly do pohybu i v nejvyšším vedení KSČ a na lednovém zasedání ÚV KSČ v roce 1968 byl z postu prvního tajemníka odvolán Antonín Novotný a na jeho místo dosazen Alexandr Dubček.

Československo stanulo na prahu pražského jara. Udála se celá řada změn. Nová situace se odrazila i v médiích, vzniklo mnoho nových titulů - např. namísto zrušených *Literárních novin* týdeník Svazu československých spisovatelů *Literární listy*, došlo k obnovení některých předúnorových (národně-socialistický časopis *Zítřek*) a dalších periodik a k růstu nákladů denního tisku. Byla zahájena příprava na obnovu *Lidových novin* zakázaných v roce 1952. K té však bohužel následkem srpnových událostí nedošlo.⁵⁶ V řadě redakcí došlo k výměně jejích členů, ukázkovým příkladem jsou právě *Dějiny a současnost*, kde došlo k návratu redakce zasažené perzekucí v roce 1965.

Na vedoucí místa ve vydavatelstvích a v jednotlivých listech se dostávali lidé naklonění reformám. Takto vedená média se zasloužila o detabuizaci mnohých témat, o kterých bylo do té doby nemyslitelné mluvit, natož otevřeně psát. Psalo se zejména o otázkách "historicky starších" spojených např. se smrtí Jana Masaryka v březnu 1948, rehabilitací politických vězňů z 50. let, a dále o tématech současných, důsledcích a následcích pražského jara - o zásahu Státní bezpečnosti proti studentům při tzv. strahovských událostech, o pobytu sovětských vojsk na území ČSSR v létě 1968 v rámci velitelskoštábního cvičení atd.⁵⁷

Situace ve všech člancích mocenské struktury byla v prvních měsících roku 1968 velice nepřehledná, cílem mnoha skupin uvnitř strany bylo ukončit toto provizorium co nejrychleji. Již koncem února byl hotov text *Akčního programu KSČ*, novelou tiskového zákona byla zrušena v červnu 1968 cenzura, která však již v podstatě nefungovala od jarních měsíců. Strana pozbyla kontrolu nad tiskem. Od ledna do dubna 1968 se Alexandru Dubčekovi podařilo vytvořit vlastní skupinu, která měla rozhodující mocenskou pozici ve státě a před sebou celou řadu důležitých změn.

⁵⁶ KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944 – 1987*. Praha: Novinář, 1989. s. 157.

⁵⁷ tamtéž, s. 160.

Vzniklo také množství protikomunistických organizací, např. K 231 požadující rehabilitaci politických vězňů z 50. let, Klub angažovaných nestraníků, Společnost pro lidská práva a další. V létě 1968 vznikl z podnětu pracovníků Československé akademie věd z pera Ludvíka Vaculíka k aktivizaci veřejnosti manifest *Dva tisíce slov*, kterému byla v médiích věnována značná publicita a ke kterému se přihlásila značná část občanů.

Stabilizace vládnutí v duchu *Akčního programu KSČ*, vytvoření nového demokratičtějšího volebního systému, příprava nové ústavy – to vše byly pouze ideální představy o budoucím vývoji. K jejich naplnění nedošlo díky zásahu zvenčí, vpádu vojsk Varšavské smlouvy, jímž skončil obrodný proces v Československu. Stejně jako ve všech oblastech společenského života události ze srpna roku 1968 definitivně zmařily i reformní kurs v české historiografii. S koncem obrodného procesu pražského jara došlo k výměně „reformistů“ na všech základních institucionálních postech a historie zabředla na 20 let do šedi tzv. normalizace.

2. 2. 4. Konec obrodného procesu

Na konci srpna 1968 je znovuzavedena cenzura, neboť komunisté považovali úlohu tisku a médií v dosavadních událostech za fatální. Národním shromážděním je schválen zákon k znovuovládnutí a usměrnění prostředků masové komunikace - vzniká Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) a Slovenský úřad pro tisk a informace (SÚTI). Záhy je vládním usnesením zřízen Výbor pro tisk a informace, který dohlížel na veškeré fungování médií.⁵⁸

V průběhu následujících měsíců se situace vrátí plně pod kontrolu komunistické strany. Postupně dochází k rušení celé řady titulů ze všech skupin tisku. Postiženy byly tituly, které se oficiálně odchylovaly od linie strany a jejichž vedení odmítalo kádrové a obsahové změny (viz níže).

V oficiálním dokumentu, který vydala KSČ v prosinci 1970 jako ospravedlnění nutnosti zásahu vojsk Varšavské smlouvy (“internacionální bratrské pomoci”)

⁵⁸ KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944 – 1987*. Praha: Novinář, 1989. s. 156 n.

a odsouzení obrodného procesu pražského jara *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*⁵⁹, jsou sdělovací prostředky výslovně zmiňovány jako spoluviník kontrarevolučního procesu. V souhrnných vývojových charakteristikách periodického tisku⁶⁰, ČÚTI vedle základní funkce *poskytování informací a politického působení k zabezpečování zájmů socialistické společnosti* vyzdvihuje jeho úlohu *jakožto mocenského nástroje*. Dále je zde řečeno, že *v letech 1968 - 1969 došlo k narušení společenské úlohy tisku nedodržováním a potlačováním třídních hledisek a orientací na rozrušování socialistické jednoty naší společnosti*. Proces očisty zde proto probíhá velice důkladně - činností Českého úřadu pro tisk a informace, který jako orgán státní správy skrze analýzy a prověrky tisku činil potřebná opatření, jsou postupně odstraněny všechny relikty minulosti - poslední náznaky tiskové svobody a svobody slova. Do XIV. sjezdu KSČ v roce 1971 byla komunistická „očista“ médií úspěšně dokončena.⁶¹

KAPITOLA 3.

ĎaS NA SCÉNU

3. 1. Role časopisu v předsrpnovém období

3. 1. 1. V předvečer pražského jara

Na návrh stanoviska redakční rady *Dějin a současnosti* z března 1968 byl usnesením předsednictva Socialistické akademie odvolán ze sekretariátu Ústředního výboru Socialistické akademie J. Pecen, osoba spjatá se zásahem proti časopisu v

⁵⁹ *Poučení z krizového vývoje* [online]. [cit. 5. listopadu 2009]. Dostupné na <http://web.quick.cz/pr/history/pouceni.htm>

⁶⁰ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26. *Souhrnné vývojové charakteristiky periodického tisku - přehled pro léta 1938 - 82.*

⁶¹ KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944 – 1987.* Praha: Novinář, 1989. s. 175.

roce 1965, a na jeho místo opět navrácen R. Horák. Tomu předcházela petiční akce historiků při Československé historické společnosti, která požadovala obnovení redakční rady a redakce z roku 1965.⁶² Ta byla vyslyšena. Předsednictvo Socialistické akademie na svém zasedání v únoru 1968 odsoudilo administrativní zásah vůči časopisu z roku 1965 a umožnilo návrat poměrů před tímto opatřením.⁶³ V březnovém čísle (3/1968) byla v tiráži uvedena vzpomínkově stará redakční rada, i když se na podobě časopisu ještě nepodílela. Od květnového čísla (5/1968) časopis vycházel opět pod dozorem této redakční rady.

3. 1. 2. Pražské jaro v Dějinách a současnosti

“Jsme tu v jistém smyslu průkopníky: na tom, zda-li uspějeme či neuspějeme, záleží budoucnost socializačních pokusů v Evropě vůbec, a máme tudíž pro další vývoj sociální politiky, pro vývoj liberalismu či socialismu obzvláštní odpovědnost před miliónovými davy evropských dělníků a před politickou Evropou vůbec.”⁶⁴

Tento výňatek z projevu Edvarda Beneše, který byl otištěn na úvodní stránce 5. čísla v roce 1968 (5/1968) je symbolickým ve vztahu k celému obrodnému procesu v Československu. Jistým způsobem jsme totiž “průkopníky” byli a fakt, že jsme “neuspěli” znamenal konec nadějí pro další socialistické státy pod sovětským vlivem. Dějiny a současnost byly bez pochyb v této době součástí soukolí, která se na demokratizačním procesu spolu s ostatními kulturními periodiky podílela.

Po navrácení staré redakce na jaře 1968 se autorský kolektiv *Dějiny a současnosti* zcela otevřeně vyhranil proti zásahu ideologického oddělení KSČ z roku 1965 (viz výše). Následovala řada otevřených článků a polemik, psalo se např. o T. G. Masarykovi, významu první republiky pro dějiny českého a slovenského národa, o

⁶² ŠIKL, Z. Reminiscence a perspektivy. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 8.

⁶³ Sdělení redakce. *Dějiny a současnost*. 3/1968. s. 2.

⁶⁴ Z projevu Dr. E. Beneše v Ostravě 17. 7. 1946. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 1.

osobnostech jako byl Závěš Kalandra a další, opět se rozhořely debaty o “velkém českém tématu” - smyslu českých dějin. Častým tématem bylo také budoucí směřování historiografie, na nějž měly velký vliv myšlenky směřující ke zlepšení vědeckého stavu. Celkové tendování bylo podpořeno i graficky - obálky z těchto měsíců byly zabaleny do “Miróa” (Juan Miró, pozn. autora) a “Kleeho” (Paul Klee, pozn. autora).

3. 1. 3. Rok 1969 a konec časopisu

Události předznamenávající konec veškerých pokusů o demokratizaci společnosti se daly do pohybu na jaře 1969. Důležitým milníkem bylo vítězství československého národního týmu v ledním hokeji nad Sověty v březnu 1969. Pro Čechoslováky mělo mnohem větší význam než jen jako sportovní událost. Bralo na sebe roli, v níž představovalo veřejnou deklaraci morálního vítězství, kterou bylo možné po srpnových událostech, snad jen s výjimkou Palachova pohřbu, poprvé vyjádřit. Komunistická strana záhy zasáhla, Státní bezpečnost pravděpodobně ve spolupráci s KGB naaranžovala rozbití výlohy sovětské letecké společnosti Aeroflot na Václavském náměstí, kde bujaré oslavy vítězství probíhaly. Na to Federální výbor pro tisk a informace označil Československou televizi, která přenos odvysílala, za podněcovatele antisovětských nálad a postihl ji cenzurou. Dne 1. dubna 1969 se předsednictvo ÚV KSČ na své schůzi zabývalo rolí médií v tomto incidentu a shledalo, že se řada sdělovacích prostředků odchýlila od linie strany.⁶⁵ 17. dubna byl vystřídán ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ Alexandr Dubček Gustavem Husákem. Touto personální změnou na úrovni nejvyššího představitele strany a státu byl definitivně ukončen pokus o demokratizaci režimu.⁶⁶

⁶⁵ BEDNAŘÍK, P., GROMAN, M. Role vysílacích médií v období let 1968 - 1969. *Česká média a česká společnost v 60. letech*. KÖPPOVÁ, B., WOLÁK, R. (eds.). Praha: Radioservis, 2008. s. 29.

⁶⁶ tamtéž, s. 30.

3. 1. 4. Role ČÚTI

Situace na úrovni vládních institucí se zostřovala již od prvních lednových dnů roku 1969. Jak vyplývá z dokumentů ČÚTI bylo v lednu 1969 všem šéfredaktorům interně nařizeno na přání vládních míst prohibovat veškeré kampaně proti vedoucím představitelům strany a státu.⁶⁷ Po Palachově smrti vydává ČÚTI upozornění, že je o tomto incidentu možné publikovat jen materiály z dílny ČTK a je zakázáno situaci jakkoli dramatizovat.⁶⁸

V dubnu 1969 se objevuje první postih *Dějiny a současnosti*.⁶⁹ Na základě usnesení vlády ČSSR ze dne 2. 4. 1969 bylo rozhodnuto o zavedení předběžné cenzury v několika periodikách, *Dějiny a současnost* byly jedním z nich. Šéfredatoru Šiklovi bylo telefonicky nařizeno pravidelné předkládání obsahu každého připraveného čísla před odevzdáním do tisku ke kontrole ČÚTI.

V květnu 1969 byly započaty prověrky periodického tisku. Vyplývá tak z usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 6. 5. 1969 a vlády ČSR č. 80 ze dne 13. 5. 1969 o opatřeních v oblasti hromadných sdělovacích prostředků.⁷⁰ Vláda se na své schůzi zabývala rozhodnutím předsednictva ÚV a uložila úkoly jednotlivým ministrům a koordinací celé akce zmocnila předsedu ČÚTI J. Havlína. Návrh usnesení obsahuje souhlasné stanovisko byra ÚV KSČ s postupem navrženým ČÚTI. Součástí dokumentace je zpráva o plnění usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 6. 5. 1969, v níž jsou taxativně vypočteny cíle této akce, která nařídila komunistům v institucích, jenž vydávají noviny a časopisy, řídí rozhlas, televizi, ČTK a zpravodajský film, *“provést rozbor politicko-ideového působení sdělovacích prostředků, rozbor kádrového obsazení vedoucích míst v redakcích z hlediska požadavků vyplývajících z politické linie nového vedení strany a státu a na základě těchto rozborů přijmout potřebná opatření”*. ČÚTI byl pověřen provedením prověrky struktury tisku, posouzením obsahů, zda jsou v souladu s podmínkami v registraci,

⁶⁷ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 0. *Upozornění ČÚTI zasílaná hromadným sdělovacím prostředkům*. 8. 1/1969.

⁶⁸ tamtéž, 2/1969.

⁶⁹ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 2. *Předběžná kontrola obsahu časopisů Listy, Studentské listy, Svět práce, Reportér, UK, My 69, Svět v obrazech, Dějiny a současnost*. Čj. 486/69/II.

⁷⁰ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26 - 4. Čj. 565/70.

prověřením vhodnosti finančních dotací z hlediska účelnosti, nalezením způsobu jak snížit počet vycházejících titulů a předložením návrhu struktury tisku na rok 1970. Jak dále vyplývá z dokumentu, ČÚTI si je vědom závažnosti a obtížnosti zadaného úkolu a podotýká, že se *jedná o úkol náročný vzhledem k živelnosti poměrů v roce 1968, v němž došlo zejména k rozptýlení vydavatelských zájmů, k navýšení počtu periodik a k oslabení funkce státu v oblasti periodického tisku - tím došlo k atomizaci vydavatelů a ke změnám v hospodaření s papírem, k nedostatečné kontrole dotační politiky státu a k převaze komerčních zájmů vydavatelů nad politickými potřebami socialistické společnosti*. Z vyjmenovaného plyne přejetí kontrolních funkcí ze státu na Svaz českých novinářů a Svaz českých nakladatelů, vydavatelů a knihkupeckých podniků.

Z následných zpráv ČÚTI⁷¹ je dále patrné, že vydavatel (Socialistická akademie) se zřekl přímého politického vlivu tím, že část periodik svěřil jinému vydavateli, tak se stalo i u *Dějiny a současnosti*, které přešly do pověření nakladatelství Socialistické akademie Horizont. V další Havlínově zprávě je pak výslovně řečeno, že *Dějiny a současnost* se staly *otevřenou polemickou tribunou* a že mají tendenci *stavět vědu mimo rámec "oficiální" politiky*. Opakovaně pak bylo zdůrazněno, že *vydavatel doposud nepředložil vlastní hodnocení ani návrh případných opatření*. ČÚTI vydavateli doporučil projednat opatření vedoucí k zastavení jejich vydávání.

⁷¹ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26 - 4. Zprávy o plnění usnesení vlády České socialistické republiky č. 80 ze dne 13. 5. 1969 o opatřeních v oblasti hromadných sdělovacích prostředků.

V rozhodnutí ČÚTI je řečeno, že na základě zjištění Českého úřadu pro tisk a informace ve smyslu § 8 odst. 1 písm. c) zákona č. 81/1966 Sb. ve znění § 4 zákona č. 127/1968 Sb.⁷², registrace časopisu pozbyla platnosti a vydavateli tak zaniká oprávnění k jeho vydávání. V téměř třístránkovém odůvodnění je pak výčet "prohřešků" časopisu. Zejména je mu vytýkáno, že se "svým obsahem odchýlil od svého politicko ideového programu i zaměření a nedodržel záruky uvedené v registrační přihlášce". Dále, že neustále porušoval zákon a "uveřejňované materiály porušovaly důležité zájmy vnitřní i zahraniční politiky státu". Pak následuje taxativní výčet jednotlivých provinění, hned zkraje je řečeno, že "revue *Dějiny a současnost* podrobuje ostré kritice demagogické, pokrytecké a monstrózní pojetí historie, uniformitu názorů, kanonizování a tabuizaci, naproti tomu však pod dojmem destalinizace, kritiky právnické z vůle na pozadí historických událostí a uváděním všech z hlediska redakce pokrokových ideologických směrů a společenských proudů

⁷² zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků

§ 4 Zákon č. 81/1966 Sb., ve znění zákona č. 84/1968 Sb., se mění a doplňuje takto:

Ustanovení § 8 zní:

„§ 8 (1) Registrace pozbude platnosti a oprávnění vydávat periodický tisk zanikne,

a) nebude-li vydávání periodického tisku zahájeno do jednoho roku po provedené registraci,

b) bude-li z rozhodnutí vydavatele přerušeno vydávání novin na dobu delší jednoho měsíce, vydávání časopisu nebo jiné periodické tiskoviny na dobu delší jednoho roku, nebo

c) nastane-li dodatečně skutečnost, pro kterou by nebylo možno registraci provést (§ 7 odst. 2) .

(2) Jsou-li zprávy, údaje a jiné informace uveřejněné v novinách, časopisech nebo v jiných periodických tiskovinách v rozporu s posláním periodického tisku (§ 2), zejména porušují-li důležité zájmy vnitřní nebo zahraniční politiky státu (§ 1 a 3 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků), může orgán příslušný k provedení registrace dříve, než vydá rozhodnutí podle odstavce 1 písm. c) učiniti jedno z těchto opatření:

a) upozornit vydavatele na nedodržování poslání periodického tisku,

b) udělit vydavateli důtku,

c) uložit vydavateli peněžitou sankci až do výše 50 000,- Kčs,

d) odejmout dočasně, nejdéle na dobu tří měsíců, oprávnění vydávat periodický tisk.

(3) Pravomocné rozhodnutí podle odstavce 1 písm. c) nebo podle odstavce 2 písm. c) a d) přezkoumá na návrh vydavatele krajský soud. Pro řízení o návrhu platí občanský soudní řád (§ 244 a násl.).“

dochází k tomu, že redakce jednostranně a schematicky akcentuje odpor proti *statu quo* v jakékoliv podobě." Text je psán stranickou novořečí, jednotlivé věty čato nedávají smysl. Zcela konkrétní výtkou je pak, že časopis "na příkladech z historie dokumentuje negaci posrpnového vývoje", že jsou v něm "akcentovány prvky českých dějin, které jsou charakterizovány reformačním úsilím a revoltou a jednoznačné uctívání polednového vývoje." Dále, že se tato "jednostranná politická manifestace projevuje ve výběru příspěvků a v citátech vytržených z kontextu"⁷³ a další.

V závěru odůvodnění je řečeno, že na všechny tyto skutečnosti byl vydavatel upozorněn vyřazením a úpravou některých článků, a také jednáním s redakcí v červnu 1969. I přes tato varování nadále docházelo k porušování zákona, a proto bylo rozhodnutím ČÚTI v Praze dne 8. září 1969 čj. 2203/69/II podle § 43 odst. 1 písm. a) zákona č. 71/1967 Sb.⁷⁴ uloženo Horizontu, aby nadále upustil od vydávání časopisu. V závěru správního aktu je poučení o možnosti podání rozkladu dle § 61 odst. 1 zákona č. 71/1967 Sb.⁷⁵ do 15 dnů ode dne oznámení rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že časopis by mohl nadále "negativně působit a znemožňovat straně a vládě úsilí o plnou konsolidaci v zemi"⁷⁶, vylučuje se dle § 61 odst. 3⁷⁷ a § 55 odst. 2⁷⁸ odkladný účinek výkonu tohoto rozhodnutí.

⁷³ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 2. *Rozhodnutí Horizont.* Čj. 1240/69.

⁷⁴ zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení
§ 43 (1) Správní orgán může před skončením řízení v rozsahu nezbytně nutném pro zajištění jeho účelu
a) uložit účastníkům, aby něco vykonali, něčeho se zdrželi nebo něco strpěli;

⁷⁵ zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení
§ 61 (1) Proti rozhodnutí ústředního orgánu státní správy (příslušného orgánu Slovenské národní rady), vydanému v prvním stupni, lze podat u tohoto orgánu ve lhůtě 15 dnů ode dne oznámení rozhodnutí rozklad; včas podaný rozklad má odkladný účinek.

⁷⁶ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 2. *Rozhodnutí Horizont.* Čj. 1240/69.

⁷⁷ zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení
§ 61 (3) Ustanovení o odvolacím řízení se vztahují přiměřeně i na řízení o rozkladu.

⁷⁸ zákon č. 71/1967 Sb., o správním řízení
§ 55 (2) Vyžaduje-li to naléhavý obecný zájem nebo je-li nebezpečí, že odkladem výkonu rozhodnutí utrpí účastník řízení nebo někdo jiný nenahraditelnou újmu, může správní orgán odkladný účinek vyloučit; naléhavost je třeba řádně odůvodnit. Odkladný účinek nelze vyloučit, stanoví-li tak zvláštní právní předpis.

Archivní materiály ČÚTI ještě obsahují zprávu do vlády o stavu ve sdělovacích prostředcích ze 7. 12. 1970, kde je seznam 33 proskribovaných periodik za rok 1969. Z přílohy k tomuto dokumentu vyplývá, že *Dějiny a současnosti* byly uděleny tyto sankce: písemné upozornění, zrušení registrace a zákaz rozšiřování.⁷⁹

Existuje však ještě jeden dokument, poměrně rozsáhlý materiál ČÚTI, který detailně na celkem 51 stranách rozebírá čísla 8/1968 až 8/1969.⁸⁰ Tento se velice podrobně věnuje časopisu jako celku - funkci historie a jejímu vlivu na výklad politických dějin a hodnocení jednotlivých čísel, kde jsou podrobně vypsány nedostatky a závady, a pak následují stanoviska hodnotitelů jednotlivých statí a nakonec je každé číslo jako celek zhodnoceno v resumé. Posloužil pravděpodobně jako důkazní materiál pro zrušení časopisu.

“Věření je něco zcela jiného než myšlení. Myslet si lze všechno, stačí jenom chtít myslet. Avšak víra nebo nevíra jsou mimo naše volní rozhodnutí. Myslíme vědeckou pravdu, to znamená, že jsme názoru, že určitá idea má jisté přesné atributy, které nás nutí přijmout ji do velké duchovní budovy teoretických systémů. Vědecká pravda přesvědčuje náš rozum, to však neznamená, že v ni věříme.”⁸¹

Tímto příznačným citátem José Ortegy y Gasset, španělského filozofa, teoretika davu a kritika davového člověka, přerušují v 8. čísle 11. ročníku (8/1969) *Dějiny a současnost* po vítězství dogmatismu na dvacet let svou existenci. K 21. listopadu 1969 jsou *Dějiny a současnost* zastaveny. Lidé byli nuceni navenek splynout s hlavním proudem, davem, který jako v 50. letech už nenaslouchal slepě ideologům pravdy, ale který rezignovaně se sklopenou hlavou přijímal svůj úděl a kráčel vstříc “světlejším zítřkům”. Ač lidé ve svých vlastních představách mysleli svobodně, žili po dlouhá léta paralelní životy.

⁷⁹ Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 0. *Souhrnné statistické přehledy různých typů hromadných sdělovacích prostředků pro I. 1969 - 1980*. Kartón 53.

⁸⁰z vlastnictví M. Churaně. Archiválie ČÚTI. Zhodnocení kulturně historické revue *Dějiny a současnost*. 10. října 1969. (Po listopadu 1989 byl tento dokument pravděpodobně vynesena z archivu ČÚTI a pan Milan Churaň, od kterého jsem získala fotokopii, ho obdržel od někoho ze členů nové redakční rady v roce 1990.)

⁸¹ Citát José Ortegy y Gasset, 1948/1949. *Dějiny a současnost*. 8/1969. s. 1.

KAPITOLA 4.

OBSAHOVÁ CHARAKTERISTIKA

4. 1. Vydavatelský záměr

4. 1. 1. Vydavatel a základní charakteristika

Úvodní slova prvního čísla *Dějiny a současnosti* v roce 1959 velice přesně vystihují záměr jeho vzniku. „*Předstupujeme před čtenáře v době, která příštími historiky bude jistě hodnocena jako jedna z nejpřevratnějších epoch lidstva. Je to doba, kdy socialistický společenský řád nabývá denně zřejmější převahy nad imperialismem. Technický a společenský rozvoj lidstva, rozvoj technických a přírodních věd socialistických zemí, je spolu s velikým zájmem o techniku a přírodu provázen zájmem o minulost a dějiny našich zemí. Toto poznání vedlo Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a Ministerstvo školství a kultury k tomu, aby vedle časopisů popularizujících vymoženosti techniky vytvořily časopis seznamující širokou veřejnost s pokroky historické vědy.*“⁸² Ze samotných slov je patrné, že *Dějiny a současnost* vznikly se záměrem seznamovat společnost s výsledky odborného bádání odborníků socialistické provenience, důvodem vzniku byl tedy zejména propagandistický význam.

Časopis vydávala Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí (od roku 1966 Socialistická akademie) a Ministerstvo školství a kultury v nakladatelství Orbis, n. p. Praha, od roku 1969 Horizont, nakladatelství Socialistické akademie. Řídícím orgánem časopisu byla redakční rada, jejímž předsedou se stal Zdeněk Šolle. Vedle redakční rady existovala redakce, která zajišťovala praktickou stránku časopisu, vedoucím redaktorem byl Jiří Muška. Základem grafické úpravy byl černobílý tisk s barevnými detaily, články doplňovaly černobílé fotografie, reprodukce děl, grafiky a dřevoryty. Časopis vycházel ve formátu C5 (162 mm x 229 mm), formát obsahu odpovídal A5, a každé číslo mělo 48 stran.

⁸² Úvodní slovo. *Dějiny a současnost*. 1/1959.

Periodicita prvního ročníku byla deset čísel za rok, od druhého ročníku se ustálila na 12 číslech ročně. Cena za výtisk činila od počátku až do poloviny roku 1969 3,50 Kčs, poslední čtyři čísla v roce 1969 se prodávala kvůli zvýšení polygrafických nákladů za 5 Kčs.

Časopis se velice záhy začal tešit pozornosti veřejnosti a jeho náklad mnohokrát přesáhl hranici 10 000 výtisků. Vžilo se mu zkratkovité označení *ĎaS*, které přetrvalo až do dnešní doby. A tak se *ĎaS* stal nedílnou součástí každodennosti, pravidelným zdrojem informací z oblasti historie, vědy a kultury mnoha lidí po celém Československu.

4. 1. 2. *Obsah*

Dějiny a současnost se vyznačují zdánlivou diskontinuitou a tyto změny jsou nejvíce patrné na jeho obsahu. Časopis je založen jako úderný nástroj komunistické propagandy, kdy ale po čtyřech letech jeho existence přichází první nově orientovaná etapa (1963 - 1965) - v níž je spíše skrytou základnou tzv. antidogmatismu. Ta je ale opět po dvou letech nahrazena konsolidací časopisu v duchu stranického periodika, se kterou je spojena výměna celého vedení. Až nakonec opět v roce 1968 časopis vstupuje do své poslední a opět "demokratické fáze", na redakční posty se vrací lidé z let 1963 - 1965, až je nakonec o rok a půl později definitivně zastaven.

Obsahovým rysem nového periodika bylo vyzvednutí a prezentace událostí či osobností, které přispívaly k pozvednutí mediálního obrazu socialistického světa. Veškeré články a studie byly silně tendenční, zaměřené antidemokraticky a cíleně útočící proti světu stojícímu mimo sovětskou socialistickou soustavu. U prvních dvou ročníků (1959 a 1960) tomu odpovídá i grafická úprava. Časopis byl proložen plakáty štvavé propagandy, krátkými údernými básněmi a citáty velkých postav sovětských dějin. Odráží to ideový záměr, se kterým byl časopis založen, který má antipropaganda západního světa posílit.

S postupným vývojem časopisu se měnily i jeho podtituly - původní *historicko - vlastivědná revue* se v roce 1960 změnila na *populární historickou a vlastivědnou revue* a v roce 1964 se podtitul ustálil na *kulturně historická revue*.

4. 2. Zpracovávaná témata

4. 2. 1. Rubriky

Pro ilustraci útočivé tendenčnosti uvádím demonstrativní výčet rubrik prvního ročníku časopisu.

1. *Dějiny ČSR (1918 – 1959)*, 2. *Dějiny SSSR a lidových demokracií (1917 – 59)*, 3. *Národně osvobozenecá hnutí (1917 – 1959)*, 4. *Dějiny imperialismu a mezinárodně politické aktuality*, 5. *Německý revanšismus a militarismus*, 6. *Dějiny dělnického hnutí (1871 – 1939)*, 7. *Dějiny závodů, regionální historie, národopis*, 8. *Dějiny středověku a národního obrození*, 9. *Dějiny Vatikánu a náboženského tmářství*, 10. *Dějiny techniky a přírodních věd*, 11. *Dějiny umění*, 12. *Starověk a pravěk*, 13. *Z historických pracovišť, muzea, výstavy, rozhovory, reportáže, aktuality*, 14. *Zprávy – humor – zajímavosti – hádanky – křížovky – dopisy - verše*

Ve druhém ročníku vznikají další rubriky, a vše je nově řazeno chronologicky a tematicky - nejprve dějinná témata - *Pravěk a starověk, Středověk, Novější dějiny, Dějiny doby nejnovější - Dějiny ČSSR, Dějiny SSSR, lidových demokracií, národně osvobozenecá hnutí, mezinárodně politické aktuality, Dějiny imperialismu a německého revanšismu*. Pak následují témata dílčí - *technika, přírodní vědy, lidské myšlení, kultura, umění, drobná historie a regionální dějiny, novinky, výstavy, zprávy* atd.

Třetí ročník je již předznamenáním nového liberálnější kurzu, na post šéfredaktora je jmenován Zdeněk Šikl, který bude osobností spjatou s dalším demokratičtější směřováním.

Hlavními tématy prvních dvou ročníků byly druhá světová válka, socialismus, mezníky i dílčí témata tuzemské a světové historie, technika, průmysl a umění. Vše bylo čtenáři předkládáno jen z jednoho úhlu pohledu, *Dějiny a současnost* se v prvních letech své existence nezávislému a objektivnímu periodiku nepodobaly ani zdaleka. Veškeré články byly velice úzce zaměřeny a věnovaly se “malým tématům”,

zejména tuzemským, což je charakter historické školy tehdejší doby nejen u nás.

Mezi populární témata velkých dějin patřilo *husitství*, které bylo vnímáno jako antifeudální hnutí a bylo dáváno do paralely s dělnickým hnutím a jeho bojem s vykořisťovatelskou třídou. Tématu husitství se věnoval čelný představitel marxistické historiografie Josef Macek. Hojně jsou také zastoupena témata novodobá, zejména válečná, taková, která staví do ostrého kontrastu SSSR jako vítěze války, nacistické Německo jako viníka a ostatní vítězné mocnosti se svými “imperialistickými” plány kamsi doprostřed.

4. 2. 2. *Obsahová analýza v jednotlivých ročnících*

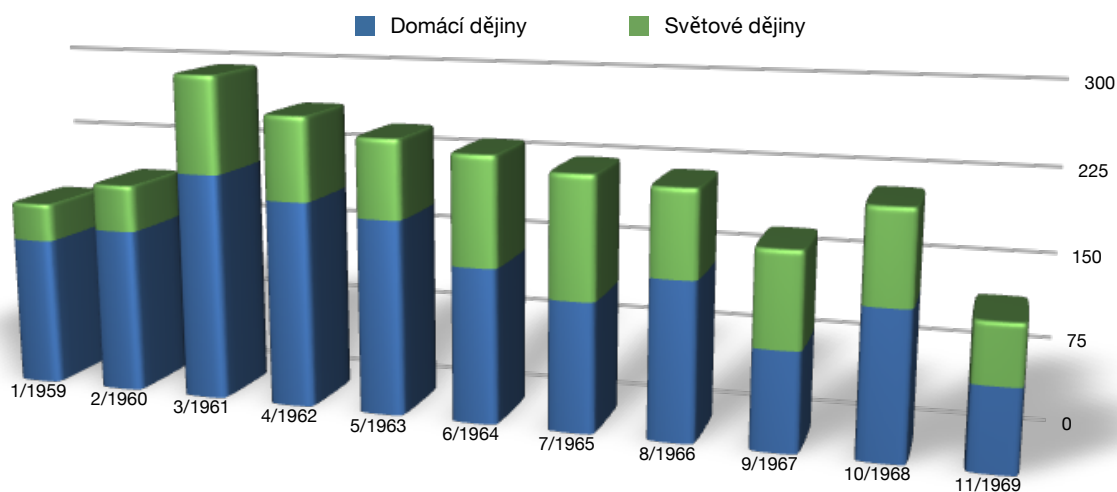
Poměr domácích a zahraničních témat uvádím pro přehled a vytvoření představy v tabulce. Tabulka slouží jako ilustrace tematického rozvržení článků v jednotlivých ročnících. Sloupce v tabulce neodpovídají přesně názvům rubrik v jednotlivých ročnících a jsou takto nazvány pro lepší přehlednost. Jednotlivé rubriky a podrubriky jsou do nich zapracovány s ohledem na co nejtěsnější tematickou blízkost.

Ročník	Domácí dějiny						Světové dějiny						
	dějiny do r. 1917	dějiny od r. 1917	kultura a umění	filozofie a přír. vědy	ostatní	drobná historie	dějiny do r. 1917	dějiny od r. 1917		kultura a umění	filozofie a přír. vědy	ostatní	drobná historie
								dějiny soc. bloku	Ostatní				
1/1959	35	33	14	12	23	11	8	6	11	6	7	5	0
2/1960	31	46	12	20	26	-	15	10	15	7	3	8	-
3/1961	31	30	28	9	45	47	17	8	20	13	14	26	9
4/1962	25	17	12	2	66	40	25	8	12	14	14	26	3
5/1963	28	17	14	1	51	44	21	8	12	13	16	19	4
6/1964	17	8	11	4	81	-	18	9	8	11	28	43	-
7/1965	14	15	4	5	57	-	21	5	18	15	21	51	-
8/1966	16	13	11	3	69	-	29	3	5	4	7	59	-
9/1967	7	12	15	2	38	-	14	7	18	13	14	33	-
10/1968	16	17	10	12	54	-	21	3	4	10	19	47	-
11/1969	6	11	2	3	33	-	18	3	7	6	11	26	-

Z grafu vyplývá, že počet témat ze světových dějin se zvyšuje od třetího ročníku (3/1961) a v sedmém ročníku (7/1965) dosáhne téměř poloviny obsahu. Od třetího ročníku je patrný také nárůst počtu článků, který má od výměny vedení v roce 1965 opět spíše sestupnou tendenci.

Články celkem	Domácí dějiny	Světové dějiny
171	136	35
193	150	43
297	207	90
264	187	77
248	176	72
238	139	99
226	116	110
219	141	78
173	88	85
213	130	83
126	73	53

Obsah ročníků

4. 2. 3. První zlom v orientaci

Se čtvrtým ročníkem časopisu přichází nová etapa v jeho dosavadním vývoji a profilaci. Postupnými personálními změnami - k redakční radě z prvního ročníku přibývali postupně další členové - v roce 1962 E. Mandler, v roce 1963 S. Vencel, K. Nývlt a Fr. Svátek, dochází uvnitř časopisu i ke změně v celkové orientaci. Již se nadále neobjevují rubriky *Dějiny SSSR, lidových demokracií a národně osvobozeneckých hnutí a Dějiny imperialismu a německého revanšismu* - obě bývalá témata nahrazuje neutrálnější rubrika *Obecné dějiny*. Zároveň se počaly navazovat styky se zahraničními historiky - objevují se zprávy o aktuálním dění ve francouzské škole *Annales* a v anglosaské a německé historiografii. V časopise se otiskovaly články o dříve zakázaných vědách, vědách nerozvíjených nebo rozvíjených nepřímo pod jinými tzv. vědními obory jako marxistická filosofie apod. Jednalo se např. o sociologii, vědu považovanou komunistickou ideologií za buržoazní. Tak je na stránky *Dějin a současnosti* díky spolupráci s polskými historiky zařazena sociologie zcela pravidelně, objevuje se v rubrice *Dějiny vědy a lidského myšlení*. Ač je tato věda použita jako významný nástroj společenského výzkumu v socialistických zemích, které jsou postaveny na odlišném společensko-ekonomickém zřízení, jsou zčásti připuštěna shodná metodika, teoretické východisko výzkumu a jeho interpretace s kapitalistickým světem.⁸³

Dějiny a současnost prolamují tabu způsobem přemýšlení - dochází v nich k rehabilitaci historie, která již nadále nemusí být poplatná režimu. Diskutuje se o postavení dějepisu v českých školách, o nových učebnicích atd. V časopise se také začaly objevovat články renomovaných domácích i zahraničních historiků, z nichž část byla podkladem pro knižní zpracování, rozhovory s představiteli historické obce, významnými akademiky, pedagogy, literárními vědci a historiky umění. Byly zde rovněž otiskovány knižní recenze, aktuality a polemiky - časopis se nevyhýbal aktuálním politickým událostem. *Dějiny a současnost* se staly také významným díky zájmu o *výtvarné umění*. Na obálce každého čísla byla reprodukce českého nebo zahraničního umělce a každé číslo také obsahovalo několikastránkový článek věnovaný jeho tvorbě či jiné články zabývající se uměním. Tak se např. na stránky časopisu v roce 1963 dostává výtvarník Mikuláš Medek, který nesměl v té době

⁸³ LUTYŇSKI, J. Společenský výzkum a jeho metody. *Dějiny a současnost*. 7/1964, s. II–IV.

vystavovat. Prostor je věnován konkrétním autorům celého vývoje výtvarného umění. Např. renesančním umělcům - Leonardu da Vincimu, Rafaelovi, z novější doby např. impresionistům a postimpresionistům - Augustu Renoirovi, Claudu Monetovi, Vincentu van Goghovi a Paulu Gauginovi, moderním výtvarným směrům - představitelům české i světové abstrakce - Františku Kupkovi, Vasilu Kandinskému, surrealismu - Toyen, Františku Janouškovi, Salvadoru Dalímu, představitelům kubismu, dadaismu, fauvismu a dalších směrů (viz obrazová příloha).

Tento nový trend se však dostává do rozporu s ideologickými zájmy KSČ. Stranické vedení chtělo svou frazeologii, zaběhlá témata a způsoby myšlení, a tak dochází k prvnímu vážnému zásahu vůči časopisu, který má sloužit jako napomenutí a demonstrace obnovy ideologické kontroly nad tiskem.

4. 2. 4. Návrat ke starým poměrům

Od roku 1964 sílí na redakci a redakční radu politické tlaky. Časopis se stále více vymyká oficiálnímu pojetí historiografie. Situaci nakonec řeší pracovník ideologického oddělení ÚV KSČ Jaroslav Pecen, který měl na starosti "Společnost", výměnou vedoucího tajemníka Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí R. Horáka a jeho zástupce K. Maršálka.⁸⁴ S Pecnovým jménem jsou také spojeny nastalé personální změny, které nejdříve postihly šéfredaktora Z. Šikla, který byl nucen časopis v květnu 1965 opustit. Po změnách v redakci proběhly i změny v redakční radě – více než polovina členů redakční rady sama vystoupila. Dochází tak k vítězství stalinského křídla a šéfredaktorem se téměř na tři roky stává Zdeněk Šumbera. Počínaje 8. ročníkem (rok 1966) dochází ke změně ve struktuře časopisu. Tyto skutečnosti mají přispět ke stabilizaci časopisu, který ve svém vývoji dělá velký krok zpět k době svého počátku. Jsou zcela vypuštěny rubriky *Pravěk a starověk*, *Středověk*, *Novější dějiny*, *Dějiny doby nejnovější - dějiny ČSSR*, *Dějiny doby nejnovější - obecné dějiny*, které, i přestože v letech 1963-1965 došlo k jejich obsahové liberalizaci, zaujímaly v časopise stálé místo od dob jeho založení. A tak se objevují rubriky *Z výsledků naší historiografie*, *Historiografie v kontextu lidského poznání*, *Faktografie doplňující znalost historie*, *Úvahy k soudobým problémům*,

⁸⁴ MANDLER, E. Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 - 1992. Praha: Emanuel Mandler, 2005. s. 43.

diskuse, polemiky, K vývoji mezinárodních vztahů, Otázky vývoje národního hospodářství. Ostatní rubriky jsou tematicky zachovány avšak přejmenovány - namísto rubriky *Dějiny vědy a lidského myšlení* se objevují rubriky *K vývoji filozofie* a *K vývoji vědy a techniky*, *Dějiny umění* nahrazuje *K vývoji umění*, nově jsou zařazeny *K významným osobnostem*, *Vzpomínky pamětníků* a seriál *Úloha ženy v dějinách*. V roce 1968 dochází k drobné tematické restrukturalizaci, povětšinou jde však o změnu názvu, o spojení rubrik či o jejich rozšíření - *Z výsledků historiografie a články faktografické*, *K vývoji filozofického myšlení*, *K vývoji umění a architektury*, *K významným osobnostem a jejich dílu*. Celková změna orientace je patrná i v grafické podobě.

4. 2. 5. Rok 1968

*“Ve vzrušené době jsou tři roky obdobím poměrně dlouhým. Od jara 1965, kdy z příkazu ideologického oddělení a sekretariátu ÚV KSČ došlo ke změnám v redakci i v orientaci časopisu *Dějiny a současnost*, se podstatně proměnilo jeviště našeho společenského života. Mnozí aktéři odešli ze scény, většina rolí se přepisuje a všechny kostýmy jsou jiné. Časopisy tak jako lidé musí hledat v nové situaci nové postoje i své nové poslání. Obnovená redakce a redakční rada *Dějin a současnosti* stojí rovněž před tímto úkolem. Nelze navazovat na stejném místě, všichni jsme jinde, snad dál než v roce 1965. A právě proto se hlásíme k tomu, co jsme dělali, chceme pokračovat v tradici starého *ĐaSu* tím, že ji překonáme.”⁸⁵*

Těmito slovy je uveden článek vrátivšího se šéfredaktora Z. Šikla *Reminiscence a perspektivy* v pátém čísle v roce 1968, kdy se už na přípravě časopisu podílí obnovená redakční rada spolu s původní redakcí.

Na jaře 1968 odstoupil J. Pecen z aparátu Socialistické akademie a na jeho místo se vrátil R. Horák.⁸⁶ Usnesením předsednictva Socialistické akademie z 28. února 1968 byla obnovena redakční rada. Stejným usnesením došlo k odvolání vedoucího redaktora Zdeňka Šumbery a redakční rady kolem jeho osoby. Tento

⁸⁵ ŠIKL, Z. *Reminiscence a perspektivy*. *Dějiny a současnost*. 5/1968, s. 46-48.

⁸⁶ MANDLER, E. *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 - 1992*. Praha: Emanuel Mandler, 2005. s. 63.

článek naprosto otevřeně hodnotí situaci z roku 1965 a pevně se hlásí k linii časopisu před tímto zásahem, vyjadřuje tak kontinuitu s kurzem v časopisu v letech 1963 až 1965 a stojí před výzvou v této tradici pokračovat.

Dalším důležitým dokladem situace v roce 1965 je článek *Zápis ze schůze redakční rady časopisu ze dne 10. 2. 1965*⁸⁷, který byl otištěn v roce 1968. Zápis v roce 1965 pořídil Milan Churaň. Byl rozmnožen a rozeslán všem členům redakční rady, ideologickému oddělení KSČ a dalším autorům časopisu. Ukazuje marnou snahu tehdejšího vedení časopisu docílit jakékoliv diskuze. Jak ze zápisu vyplývá, na programu tehdejší schůze bylo tlumočeno hodnocení časopisu ideologickým oddělením KSČ redakční radě. Časopis byl zařazen do tzv. negativistické linie kulturních časopisů, kterou se ubíral od roku 1963, zejména však v roce 1964. Bylo mu vytýkáno, že *“nesprávně bojoval proti dogmatismu”* a následnou kritiku stranických orgánů nijak nerefletoval. Dále bylo řečeno, že nynější vystoupení nemá za cíl časopis zastavit (i když v minulém roce, tj. 1964 se o jeho zastavení někdy uvažovalo), neboť postoj vydavatelské Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí nebyl k časopisu tolik kritický a že časopis má nepochybný popularizační charakter a navíc také proto, že sama redakční rada o hodnocení zažádala. Pak byla kritice podrobena jednotlivá čísla a konkrétní články. Ze závěru schůze vyplývá, že dojde k odvolání vedoucího redaktora Šikla, který je považován za hlavní odpovědnou osobu tohoto zásahu a časopisu je přikázáno následovat stranické pokyny - posílit spolupráci nového vedoucího redaktora a předsedy redakční rady s tiskovým odborem ÚV KSČ, rozšířit kolektiv o *“starší a zkušené historiky”* a také se zaměřit na *“prezentaci určitých témat”*. Jakých zde není uvedeno, ale z kontextu jasně vyplývá, že půjde o témata konformní a poplatná době. Je také zdůrazněno, že časopis si získal *“svébytné místo v systému našich časopisů, že přinesl řadu podnětných článků”* a byl *“velkým pomocníkem v popularizaci historie”*⁸⁸ a tímto, že se časopis neodsuzuje jako celek.

Od jara 1968 se tak *Dějiny a současnost* stávají spolutvůrcem obrodného procesu Pražského jara, jehož otevřeným podporovatelem se záhy staly.

⁸⁷ CHURANĚ, M. (mch). Zápis ze schůze redakční rady časopisu *Dějiny a současnost* dne 10. 2. 1965. *Dějiny a současnost*. 5/1968, s. 46-48.

⁸⁸ Uvedený text v uvozovkách je citován: CHURANĚ, M. (mch). Zápis ze schůze redakční rady časopisu *Dějiny a současnost* dne 10. 2. 1965. *Dějiny a současnost*. 5/1968, s. 46-48.

Dějiny a současnost bojují až do posledního dechu. V roce 1969 jsou na jejich stránkách otiskovány úryvky z *Akčního programu KSČ*, i když už je stále více zřejmější, že jím slibované změny neproběhnou. Věnují se otázkám budoucího směřování a řízení historiografie, otevřeně hovoří o událostech ze srpna 1939, je např. zveřejněn překlad tajné doložky k sovětsko-německé smlouvě, kterou si SSSR a nacistické Německo dělí sféry vlivu ve východní Evropě. Je to vůbec poprvé, co je v Československu otištěn.⁸⁹ Od stejného autora (M. Churaně, pozn. aut.) vychází i další otevřený článek o SSSR.⁹⁰ M. Churaň v něm píše o historických, kulturních a politických vazbách Československa na západní státy. Dále vychází např. články o stalinistických procesech v Sovětském svazu, o významu letecké bitvy bitvy o Anglii, což přináší jiný pohled na druhou světovou válku. *Dějiny a současnost* se stále výrazněji stávají otevřenou polemickou tribunou s vládnoucí mocí, ale tvrdý protiúder již na sebe nenechá dlouho čekat.

KAPITOLA 5.

AUTORSKÝ KOLEKTIV

5. 1. Redakce a redakční rada

5. 1. 1. Personální složení a jeho změny

Redakční rada v době založení časopisu v roce 1959 byla velice početná (okolo 20 historiků). Jejím předsedou byl již na počátku jmenován Zdeněk Šolle. Z. Šolle patřil na počátku 50. let do jednostranně prokomunistického tábora. Dokládají to jeho první studie o počátcích českého dělnického hnutí. Postupně však Z. Šolle v průběhu seriózního studia začal měnit svůj celkový pohled na novodobou

⁸⁹ CHURANĚ, M. O sovětsko-německých jednáních v r. 1939. *Dějiny a současnost*. 6/1968. s. 46 - 48.

⁹⁰ CHURANĚ, M. Osvobození Československa Rudou armádou. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 44 - 45.

československou historii.⁹¹ Vedle redakční rady existovala ještě redakce, která se starala o praktické stránky, zatímco redakční rada byla řídicím orgánem. Vedoucím redaktorem byl v době založení J. Muška a od poloviny roku 1960 sestávala redakce z dalších dvou členů - V. Stáhlíkové a Z. Šikla. Šikl se stal v roce 1961 šéfredaktorem a byl jím až do zásahu proti časopisu v roce 1965, a pak opět mezi lety 1968 a 1969.

První vlna personálních změn se v redakční radě a redakci udála roku 1961. K redakční radě z prvního ročníku přibývali postupně další členové - v roce 1962 E. Mandler, v roce 1963 S. Vencel, K. Nývlt a Fr. Svátek. František Svátek byl od července 1962 do června 1963 redaktorem, ale jen přechodně, pak nastoupil na jeho místo M. Churaň.⁹² V roce 1964 to byli M. Hroch, B. Loewenstein, J. Marek, J. Válka a V. Plevza.

K první velké změně došlo po zásahu ÚV KSČ proti časopisu v roce 1965. Na protest proti tomu odešla do konce roku 1965 a na začátku roku 1966 téměř polovina redakční rady. (Konkrétně: J. Buk, J. César, F. Červinka, Z. Horský, M. Hroch, M. Churaň, V. Kašík, M. Klimeš, B. Loewenstein, K. Malý, E. Mandler, J. Marek, K. Maršálek, J. Mika, J. Muška, K. Nývlt, A. Paulinyi, K. Pichlík, Ž. Richtová, Z. Smetánka, Z. Šikl, F. Šmahel, Z. Šolle, J. Tibenský, J. Válka a S. Vencel).

V pátém čísle sedmého ročníku (5/1965) se novým šéfredaktorem stal Z. Šumbera. Kromě něj byla redakční rada ovládána zatvrzelými ideology jako L. Hrzalem, Z. Snítilem, I. Hrůzou a později V. Králem. Jméno Václava Krále bylo s *Dějiny a současností* nechvalně spjato i dříve, díky polemice s E. Mandlerem, kdy se Mandler otevřeně na stránkách *ĐaSu* ohradil proti dezinterpretaci dějin "v duchu metod kultu osobnosti" v Králově knížce *Cestou k únoru*. Mandlerův článek neměl být původně publikován, ale nakonec se tak nestalo. A tak se na stránkách časopisu rozpoutala ostrá polemika, kdy se ale ve finále za Mandlera postavila redakce. Tento moment byl pravděpodobně další skutečností, která vedla k administrativnímu

⁹¹ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 106.

⁹² MANDLER, E. *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 - 1992*. Praha: Emanuel Mandler, 2005. s. 36.

zásahu v roce 1965.⁹³ Vedle toho Král později proslul jako hlavní normalizátor a strůjce čistek.⁹⁴

Ke druhé velké změně došlo v březnu 1968, kdy odešla redakční rada vzniklá po zásahu ÚV KSČ v roce 1965 a vrátila se redakční rada předešlá. Z té odešli nebo byli pro dlouholetou nečinnost v únoru 1969 vyškrtnuti: J. Jordán, J. Joza, A. Klíma, Ž. Richtová-Kratochvílová, J. Muška, A. Paulinyi, V. Plevza, F. Prošek, F. Roubík, Z. Smetánka, V. Tkadlečková. Dalším redaktorem se vedle M. Churaně v roce 1969 stal Z. Zbořil. Na krátkou dobu do zákazu časopisu přišli J. Tesař a R. Kvaček.

Většina členů bývalé redakční rady byla v období normalizace perzekuována. Např. J. Tesař byl vězněn, jiní byli propuštěni nebo odsunuti na méně významná místa. Několik málo členů redakční rady se podílelo významně na normalizaci oboru jako J. César a J. Kočí v Česku a V. Plevza na Slovensku.

5. 1. 2. Práce v redakční radě

Redakční rada byla početná již od počátku. Ale ne všichni členové se její práce zúčastňovali. Od roku 1963 se schůzí redakční rady, práce v redakci a celkově na chodu časopisu podíleli (i autorsky) zejména: J. Buk, J. César, F. Červinka, Z. Horský, M. Hroch, M. Churaň, V. Kašík, M. Klimeš, R. Kvaček, B. Loewenstein, K. Malý, E. Mandler, J. Marek, K. Maršálek, K. Nývlt, P. Oliva, K. Pichlík, Z. Smetánka, F. Svátek, F. Šmahel, Z. Šolle (předseda redakční rady), J. Tesař, J. Válka, S. Vencel.

Většina z těchto osobností byla buď akademiky či pedagogy. F. Červinka, M. Hroch, V. Kašík, R. Kvaček a P. Oliva působili na Filosofické fakultě UK, K. Malý na Právnické fakultě UK, J. César, B. Loewenstein, F. Šmahel a Z. Šolle v Historickém ústavu ČSAV, J. Marek a J. Válka na Filozofické fakultě MU, Z. Smetánka a S. Vencel v Archeologickém ústavu ČSAV, K. Pichlík a J. Tesař ve

⁹³ MANDLER, E. *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 - 1992*. Praha: Emanuel Mandler, 2005. s. 41 n.

⁹⁴ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 169.

Vojenském historickém ústavu, J. Buk a Fr. Svátek na Vysoké škole politické ÚV KSČ, M. Klimeš v Ústavu dějin socialismu, K. Nývlt v Archivní správě Ministerstva vnitra, Z. Horský byl pracovníkem Astronomického ústavu ČSAV. Mimo to byl E. Mandler redaktorem historických svazků Československé vlastivědy a K. Maršálek vedoucím edičního oddělení vydavatelské Společnosti (Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí), tedy vlastně nejbližší nadřízený redakce (velice se zajímal o výtvarné články a výtvarnou podobu časopisu).

5. 2. Významné osobnosti

5. 2. 1. Přínos jednotlivých autorů

Zpočátku byl obsah časopisu určen konkrétními osobnostmi. Vedle známých jmen jako Josef Macek - čelný reprezentant prorežimní historiografie, František Červinka, Zdeněk Kárník, Bedřich Loewenstein, Robert Kvaček, Jan Bouzek a členů redakční rady, byl prostor vyhrazen i pro nepříliš známé historiky. V roce 1961 se do autorského kolektivu zařadil Miroslav Hroch a Dušan Třeštík, vedle Roberta Kvačka a Zdeňka Kárníka, generace historiků narozených ve 30. letech, dnes mezinárodně unávané autority. Později se objevují jména dalších dnes uznávaných osobností, historika a novináře Emanuela Mandlera (od roku 1964 členem redakčního kruhu časopisu *Tvář*), historiků Františka Šmahela, Josefa Polišenského, Tomáše Pasáka a dalších.

Se změnou orientace časopisu je autorský kolektiv rozšířen o okruh kvalitních přispěvatelů, ze kterých se stali kmenoví autoři. Do časopisu přispívali např. Jan Patočka, Ladislav Hejránek a další spolupracovníci časopisu *Tvář*. V této době časopis dosáhl jedenáctitisícového nákladu, tzn. že se oproti počátku náklad téměř ztrojnásobil. *Dějiny a současnost* se stávají vyhledávaným zdrojem aktuálních informací z oblasti historie a kultury.

Přínos jednotlivých autorů spočíval v jejich systematickém referování o určitých tématech. Na starověké dějiny se specializoval zejména J. Bouzek a P. Oliva. Rané středověké dějiny a filozofie dějin byly doménou D. Třeštíka, o pozdních středověkých dějinách a dějinách Univerzity Karlovy psal F. Šmahel.

Dějiny společnosti a kultury v pozdním středověku a raném novověku a dějinami dějepisceví se zabýval J. Válka. Mladším novověkým dějinám se věnoval M. Hroch, jehož vědecká práce spočívala v komparativních dějinách národních hnutí v Evropě, J. Polišenský psal o českém a evropském novověku a čtenáře seznamoval i s dějinami zemí Latinské Ameriky (v 60. letech spoluzakladatel Střediska Iberoamerických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy). Z. Kárník se věnoval období první československé republiky, F. Červinka se zabýval zejména pojetím českého nacionalismu v novodobých dějinách. Dějinám bolševismu, tedy konformní linii, se věnoval zejména Z. Sládek. V dějinách 20. století vynikal především R. Kvaček, jeho význam je natolik veliký, že přesahuje do světové historiografie (česko-francouzské vztahy). Jeho přínos ale spočíval i v probádání dějin 19. století a ojedinele ho zajímalo i téma vzniku českého státu. Přínos B. Loewensteina byl zejména v drobných studiích o německé historiografii a o novějších německých dějinách. J. Marek často pojednává o zahraničních historických školách - francouzské škole *Annales* - čtenáři jsou seznámeni se jmény Marca Blocha a Luciena Febvra a o americkém směru *New History*. E. Mandler, jako dlouholetý redaktor státních školních časopisů, vynikal autorsky zejména v aktuálních otázkách týkajících se pedagogiky, historické vědy atd.

5. 2. 2. Ostatní vědecké disciplíny

Historii velice blízkým oborem je nepochybně *archeologie*, která se už od konce 2. sv. války emancipuje a zaměřuje se na zkoumání slovanských památek před existencí písemných pramenů. Ze známých archeologů přispívajících do časopisu uvádím např. Ivana Borkovského, z archeologů mladší generace např. Zdeňka Smetánku.

Vedle historiků do časopisu přispívali i osobnosti z jiných vědních disciplín jako např. z oblasti *práva* - Karel Malý, Valentin Urfus a Jaromír Kincl - právníci se specializací na právní dějiny. K. Malý se věnoval trestnímu právu v době před Bílou Horou a právněpolitickým otázkám života v Habsburské monarchii ve druhé pol. 19. století. V. Urfus se zabýval zejména státoprávními otázkami a právem v souvislosti

s nástupem kapitalismu.⁹⁵ Dalším oborem jsou *literární dějiny*. Do časopisu přispívali např. literární historik a kritik Josef Hrabák a literární historik a autor literatury faktu Miroslav Ivanov. *Filozofie dějin* byla stejně jako ostatní vědní obory zasažena oficiálním učením marxismu-leninismu, ale u některých autorů jako např. u Ivana Svitáka či Jiřiny Popelové-Otáhalové je v 60. letech patrný odklon od této rigidní doktríny.⁹⁶ Autorkou řady článků věnovaných *sociologii* je Jiřina Šiklová, prostor je vyhrazen i řadě polských sociologů - M. Hirsowiczovi, J. Lutyńskému, J. Sczepańskému a dalším. Na relativně vysoké úrovni se držely *dějiny výtvarného umění*, které do konce 19. století spadaly pod obecnou historiografii.⁹⁷ Do časopisu přispíval historik umění a profesor Akademie výtvarných umění v Praze Václav Vilém Štech. Výtvarnému umění se věnoval v časopise i Karel Stejskal, který mimo jiné působil v Ústavu dějin umění ČSAV. K *dějinám hudby* přispíval ředitel Ústavu pro hudební vědu Jaroslav Jiránek.

⁹⁵ HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. s. 143.

⁹⁶ tamtéž, s. 145.

⁹⁷ tamtéž, s. 147.

ZÁVĚR

Pro období komunismu v Československu je charakteristická supremace oficiální ideologie sovětského politického systému zvaná marxismus-leninismus. Tento soubor názorů, myšlenek a hodnot má za hlavní cíl ospravedlnit existenci nadvlády komunistické strany jako jediného východiska z krize a záruku budoucího pokroku. Jakékoliv odchylné projevy od této oficiální doktríny jsou odsuzovány, potlačovány a stíhány jako zločiny nejtěžší proti integritě socialistického světa.⁹⁸

Právě proto je zajímavé sledovat jakékoli snahy jít “proti proudu”. Jak už bylo řečeno, kulturní periodikum *Dějiny a současnost*, bylo bezpochyby jedním ze střípků historické mozaiky, která dala vzniknout obrodnému procesu pražského jara. Časopis sehrál velmi významnou roli v mediálním prostoru 60. let. Z původního záměru časopisu jako popularizátora socialistické vědy a kultury postupně vykryštoval ve svébytné periodikum se širokým záběrem. Časopis se postupně stal spolehlivým zdrojem informací, vytvořil si stabilní čtenářskou obec a zařadil se mezi pokroková kulturní periodika. To vše umožnilo vytvoření kvalitní redakce, kterou tvořily významné individuality. Postupně kolem časopisu vznikl okruh kvalitních přispěvatelů a publikované články byly stále odvážnější.

V polovině 60. let se tento trend vlivem zásahu KSČ načas pozastavil, ale v procesu liberalizace společnosti známém pod pojem pražské jaro, došlo k obnovení tohoto směru. Zatímco v roce 1965 musel časopis čelit tlaku ze strany KSČ, v roce 1968 po vpádu vojsk Varšavské smlouvy byl tento tlak nepoměrně silnější a znamenal nejen definitivní konec existence časopisu, ale i veškerých pokusů a snah o svobodné vyjádření.

Není náhoda, že v posledním čísle *Dějin a současnosti* (8/1969) před ukončením jeho vydávání byl otištěn citát, který je mottem této práce. Dá se volně interpretovat takto: ačkoli určitá vědecká doktrína ovládne společnost a rozumová stránka v člověku ji přijme, neznamena to však, že jejímu systému je podřízen též

⁹⁸ MLYNÁŘ, Z. *Krise v sovětských systémech 1953 - 1981. (Příspěvek k teoretické analýze)*. Köln: Index, 1983. s. 17.

lidský duch. “Věřen^í je něco zcela jiného než myšlení.”⁹⁹ Víra je zdrojem duchovní síly.

⁹⁹ citát José Ortegy y Gasset, 1948/1949. *Dějiny a současnost*. 8/1969. s. 1.

RESUMÉ

Kulturní periodikum *Dějiny a současnost* bylo jedním z časopisů, který sehrál významnou roli v mediálním prostoru 60. let. Z časopisu, který měl popularizovat socialistickou vědu a kulturu se postupně přetransformoval na svébytné periodikum se širokým záběrem.

Stal se spolehlivým zdrojem informací a velmi oblíbeným mezi čtenáři. Postupně se zvyšoval jeho náklad až dosáhl počtu 11 000 výtisků, což svědčí o tom, že si vytvořil stabilní čtenářskou obec a zařadil se mezi pokroková kulturní periodika. Věnoval se jak české, tak světové historii. Od malých témat regionální historie přešel postupně k závažnějším otázkám a vyjadřoval se o nich překvapivě otevřeně. Kromě historické tematiky se věnoval i kultuře - zejména výtvarnému umění.

Redakci tvořily výrazné osobnosti a navíc kolem časopisu vznikl okruh kvalitních přispěvatelů. Řada z nich je dnes historiky mezinárodního významu. V polovině 60. let se vlivem zásahu KSČ tento trend načas zastavil. Ale v procesu liberalizace společnosti v období pražského jara opět plně rozvinul svoji činnost. Síla jeho popularity byla natolik významná, že v roce 1969 bylo Komunistickou stranou Československa jeho vydávání zastaveno.

Znovuobnovení tohoto časopisu v roce 1990 dokazuje jeho kvalitu a odhodlání po 20 letech přerušení činnosti navázat na jeho tradice.

SUMMARY

The *Dějiny a současnost* journal was one of the magazines that played a major role in the media of the 60s. The journal that should have popularized the socialistic science and culture gradually transformed into a distinctive magazine with a wide scope of topics.

The journal became a reliable and popular resource of information. The circulation rose up to 11,000 copies, which proves it had a settled readership and joined the group of progressive cultural periodicals. It dealt both the Czech and the world history. It changed its focus from minor local topics to more important issues dealing them with a surprising openness. Except for history topic it also dealt with cultural ones, especially fine art.

The editors of the journal were distinct personalities and the journal gained a large group of worthwhile contributors. Many of them are internationally recognized historians now. However, the process was temporarily stopped by an intervention of Communist Party of Czechoslovakia in mid-60s. During the process of liberalisation during the Prague Spring in 1968 the journal developed its activities again. It became so popular that the Communist Party of Czechoslovakia discontinued the publishing in 1969.

The journal re-emerged in 1990, which proves its quality and the determination of the editors to pick up the threads of its tradition after 20 years.

POUŽITÁ LITERATURA

1. BEDNAŘÍK, P., GROMAN, M. Role vysílacích médií v období let 1968 - 1969. *Česká média a česká společnost v 60. letech*. KÖPPLOVÁ, B., WOLÁK, R. (eds.). Praha: Radioservis, 2008. 170 s.
2. HANZAL, J. *Cesty české historiografie 1945-1989*. Praha: nakladatelství Karolinum, 1999. 272 s.
3. HANZAL, J. Studijní prověrky na vysokých školách. *Dějiny a současnost*. 6/1969. s. 28 - 30
4. CHURAŇ, M. (mch). Zápis ze schůze redakční rady časopisu Dějiny a současnost dne 10. 2. 1965. *Dějiny a současnost*. 5/1968, s. 46 - 48.
5. CHURAŇ, M. Osvobození Československa Rudou armádou. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 44 - 45.
6. CHURAŇ, M. O sovětsko-německých jednáních v r. 1939. *Dějiny a současnost*. 6/1968. s. 46 - 48.
7. CHURAŇ, M., VANÍČEK, V. Tradice a záměry. *Dějiny a současnost*. 1/1990. s. 2 - 3.
8. JANOUŠEK, P. a kol. *Dějiny české literatury 1945 - 1989. III. 1958 - 1969*. Praha: Academia, 2008. 688 s.
9. KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956 - 1968. Společnost a moc*. Praha: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister&Principal, o.s., 2008. 828 s.
10. KAVKA, F. *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepisceví*. Praha: Karolinum, 2002. 383 s.
11. KÁRNÍK, Z. Znovuzaložení historického klubu. *Dějiny a současnost*. 1/1990. s. 60.

12. KŘIVÁNKOVÁ, A. *Dějiny československé žurnalistiky. IV. díl: český a slovenský tisk v letech 1944 - 1987*. Praha: Novinář, 1989. 223 s.
13. KUČERA, K. *Historie a historici*. Praha: AV ČR, 1992. 253 s.
14. LEHÁR, J., STICH, A., JANÁČKOVÁ, J., HOLÝ, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 1082 s.
15. LUTYŇSKI, J. Společenský výzkum a jeho metody. *Dějiny a současnost*. 7/1964. s. II–IV.
16. MACEK, J. Stav a úkoly čs. dějepiscectví v období dovršení socialismu. *Československý časopis historický*. 8/1960. s. 1 - 18.
17. MANDLER, E. *Škodolibé úsměvy svobody z let 1955 – 1992*. Praha: Emanuel Mandler, 2005. 207 s.
18. MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremly*. Praha: Mladá fronta. Edice Archiv, 1990. 283 s.
19. MLYNÁŘ, Z. *Krize v sovětských systémech 1953 - 1981. (Příspěvek k teoretické analýze)*. Köln: Index, 1983. 210 s.
20. PAVLÍČEK, V., a kol. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2008. 797 s.
21. POLIŠENSKÝ, J. *Historik v měnícím se světě*. Praha: Karolinum, 2001. 351 s.
22. ŠEFČÁK, L. Registrace periodického tisku. *Novinář*. 2/1967. s. 40 - 42
23. ŠEFČÁK, L., RAIS, Š. Postavení šéfredaktora a redaktorů. *Novinář*. 1/1967. s. 4
24. ŠIKL, Z. Reminiscence a perspektivy. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 8
25. VANĚK, M. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: AV ČR, 2004. 175 s.

26. Ústřední výbor Svazu čs. novinářů ke stanovisku ÚV KSČ o stavu a poslání kulturních časopisů. *Československý novinář*. 5/1964. s. 121.
27. Úvodní slovo. *Dějiny a současnost*. 1/1959.
28. Sdělení redakce. *Dějiny a současnost*. 3/1968. s. 2
29. Citát José Ortegy y Gasset, 1948/1949. *Dějiny a současnost*. 8/1969. s. 1
30. Z projevu Dr. E. Beneše v Ostravě 17. 7. 1946. *Dějiny a současnost*. 5/1968. s. 1
31. *Poučení z krizového vývoje* [online]. [cit. 5. listopadu 2009]. Dostupné na <http://web.quick.cz/pr/history/poucení.htm>
32. Národní archiv ČR. Fond Archivu ÚV KSČ. 05/3. Ar. j.: 396. *Návrhy na ustavení Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*.
33. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26. *Periodický tisk - souhrnné vývojové charakteristiky. Prověrka tisku 1962 (na r. 1963)*
34. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26. *Souhrnné vývojové charakteristiky periodického tisku - přehled pro léta 1938 - 82*.
35. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 0. *Upozornění ČÚTI zasílaná hromadným sdělovacím prostředkům*. 8. 1/1969.
36. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 2. *Předběžná kontrola obsahu časopisů Listy, Studentské listy, Svět práce, Reportér, UK, My 69, Svět v obrazech, Dějiny a současnost*. Čj. 486/69/II.
37. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26 - 4. Čj. 565/70.
38. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 26 - 4. *Zprávy o plnění usnesení vlády České socialistické republiky č. 80 ze dne 13. 5. 1969 o opatřeních v oblasti hromadných sdělovacích prostředků*.
39. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 2. *Rozhodnutí Horizont*. Čj. 1240/69

40. Národní archiv ČR. Fond ČÚTI. Sgn. 25 - 0. *Souhrnné statistické přehledy různých typů hromadných sdělovacích prostředků pro I. 1969 - 1980.* Kartón 53.

41. Z vlastnictví M. Churaně. Archiválie ČÚTI. Zhodnocení kulturně historické revue *Dějiny a současnost*. 10. října 1969. (Po listopadu 1989 byl tento dokument pravděpodobně vynesena z archivu ČÚTI a pan Milan Churaň, od kterého jsem získala fotokopii, ho obdržel od někoho ze členů nové redakční rady v roce 1990.)

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Rozhovor s historikem Milanem Churaněm (přepis)

Příloha č. 2: Titulní stránky jednotlivých ročníků (obrázky)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Rozhovor s historikem Milanem Churaňem

V rámci metody orální historie, kterou jsem pro tuto práci zvolila jako jeden ze zdrojů získání informací, jsem použila rozhovor, neboť svou formou nejlépe vyhovuje danému účelu. Životopisné vyprávění pro celkový koncept práce nebylo nutné, navíc by bylo časově náročné. Oslovila jsem českého historika Milana Churaňe, který byl v šedesátých letech členem redakce a redakční rady *Dějin a současnosti*. Jeho svědectví, faktické i emotivní vyprávování o genezi časopisu a atmosféře doby se stalo pro tuto práci velmi cenným zdrojem informací. Zpovídat člověka, který je jednak pamětníkem a na druhé straně odborníkem bylo velice zajímavé. Konkrétní otázky jsem Milanu Churaňovi předem neposkytla, v žádosti o rozhovor jsem však předběžný obsah rozhovoru zmínila. Ke změně otázek v průběhu rozhovoru nedošlo, naopak jsem v závislosti na narátorovy odpovědi otázky ještě doplnila. Vše navíc podtrhovala neoficiální a přátelská atmosféra, která je nezbytná k získání narátorovy důvěry, bez které nemůže vzniknout kvalitní materiál.

Součástí získané materie je i curriculum vitae narátora, neboť napomáhá k časové přehlednosti a osvětluje volbu konkrétní osoby. Celý přepsaný text jsem poskytla Milanu Churaňovi k autorizaci.

Milan Churaň * 14. 7. 1931 v Praze

Historik (specializace na nejnovější dějiny), po studiu historie a archivnictví na Univerzitě Karlově pracoval ve Státním ústředním archivu v Praze, od roku 1962 působil v časopisu *Dějiny a současnost*, kde spoluvytvářel nonkonformní linii časopisu (redaktor 1963–65, 1968–69, 1990), šéfredaktor nakladatelství Horizont, odkud byl v roce 1969 odvolán. V letech normalizace pracoval v oboru vědeckotechnických informací, později jako programátor. V roce 1990 stál u zrodu obnovených *Dějin a současnosti*, kde do září 1990 zastával funkci šéfredaktora. Poté do roku 1994 působil v Ústavu pro ochranu ústavy a demokracie, odkud odešel do

důchodu. V roce 1995 podepsal dokument Smíření 1995, spolupracuje s časopisem Střední Evropa a věnuje se překladatelské a publikační činnosti.

S historikem Milanem Churaňem jsem strávila čas v kavárně Krásné ztráty. Mluvil o době, kterou v ĎaSu prožil, a ve svých vzpomínkách podkryl zákulisí časopisu v letech šedesátých, svoje první dojmy z něho, přínos nově příchozích tváří, očištění od ideologičnosti, svěží vítr díky novým tématům, pak naopak krok zpět, znovuzabřednutí do tendenčního proudu po čase opět vystřídané „roční renesancí“ časopisu v roce 1968, která byla předznamenáním jeho pádu na dlouhých dvacet let. Milan Churaň byl jednou z vůdčích osobností, která stála u jeho znovuzrození v roce 1990.

Jaká byla Vaše cesta do redakce časopisu v roce 1963?

Moje cesta do časopisu začala u přítele Emanuela Mandlera, který právě před nedávnem zemřel a s nímž jsem sdílel odpor vůči komunistickému režimu. Emanuel pracoval ve Společnosti (Společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, pozn. autora), která časopis vydávala, a jeho kamarád Zdeněk Šikl byl šéfredaktorem ĎaSu a sháněl zrovna redaktora. Musím říct, že jsem o časopisu nic nevěděl, ač jsem studoval historii a pracoval ve Státním ústředním archivu. Tak jsem si časopis jednoho dne půjčil, ale vůbec se mi nelíbil. Byla to taková vlastivědná všehochuť tvořená malými články, témata byla spíše z „malých“ než „velkých“ dějin a hlavně byla velice poplatná komunistické ideologii, takže jsem se musel rozmýšlet, zda tam vůbec mám nastoupit.

Co Vás nakonec přimělo vzít místo redaktora?

Poněvadž se toto událo začátkem roku 1962, tak ve Společnosti již byly cítit určité změny. Vzájemně jsme se s Mandlerem ujišťovali, že se dá třeba i tento časopis změnit. Nakonec jsem se tedy rozhodl se o místo ucházet. Tato Společnost však bohužel podléhala stejně jako všechny centrální instituce ideologickém oddělení ÚV KSČ a právě v tomto oddělení seděl můj spolužák z vysoké školy, který mě už tehdy neměl rád a nyní na stranickém výboru zarazil moje přijetí. Poté jsem se domluvil se šéfredaktorem a ústředním tajemníkem Společnosti, že budu s časopisem zatím spolupracovat pouze externě. To spočívalo v tom, že jsem dostával k posouzení články, vyřizoval jsem s autory korespondenci a podílel jsem se na redakčním zpracování článků. Tohle vše jsem dělal s tím, že se příští rok pokusím do časopisu dostat, což se v roce 1963 skutečně podařilo.

Kdy podle Vás došlo ke zlomu v orientaci *Dějin a současnosti*?

Bylo to právě tehdy, když jsem s časopisem začal spolupracovat. Tehdy v celé společnosti probíhaly velké změny a projevalo se to také v něm. První ročníky jsou opravdu nesmírně poplatné době, kdy se dělala spíše historická propaganda než cokoliv jiného. Do té doby do časopisu psali lidé, jejichž jména jsou dnes v podstatě neznámá, nebo to byli občas i historici známí, ale psali o nezávažných a nekonfliktních tématech. My jsme začali oslovovat profesionální historiky a oni i my jsme byli stále odvážnější. Postupně kolem časopisu vznikl okruh kvalitních přispěvatelů, ze kterých se stali kmenoví autoři. Později do časopisu přispívali také Jan Patočka, Ladislav Hejránek a jiní spolupracovníci časopisu *Tvář*. Určovali jsme obsah časopisu podle svého. Dosáhli jsme jedenáctitisícového nákladu, takže náklad se oproti počátkům téměř ztrojnásobil. Časopis se stal velmi známým a oceňovaným. Od mladých historiků jsem se pak v devadesátých letech dozvěděl, že stará čísla se v době normalizace, kdy nebyl dostupný v knihovnách, prodávala za dost vysoké částky.

V roce 1964 jsme se také snažili rehabilitovat sociologii, která byla do té doby označována za buržoazní vědu. Začínala se rozvíjet v Polsku a my jsme s polskými sociology navázali kontakt a v jednom půlročníku jsme zveřejňovali jejich články. V Československu zatím sociologický ústav vůbec nesměl existovat. V roce 1964 jsme rovněž otiskovali příspěvky o moderních směrech ve výtvarném umění, hudbě, literatuře a filmu, které psali renomovaní lidé. Časopis byl také proslulý výtvarnými články a barevnými obálkami s reprodukcemi obrazů, a to i českých malířů, kteří ani nesměli vystavovat. Již koncem roku 1963 vyšlo dvojčíslo, kde jsme otiskli barevné reprodukce obrazů Mikuláše Medka a Josefa Istlera. Časopis tedy nepůsobil jen v oblasti historie, ale v širší oblasti kultury, a tak jsme mu dali podtitul „kulturně historická revue“. V posledních číslech jsme dělali rozhovory se zahraničními historiky.

Inspirovali jste se u podobných zahraničních periodik?

Náš časopis byl odlišný od obdobných časopisů zahraničních, ty byly, řekl bych, méně odborné, byly spíše populární a původně jsme je ostatně ani vůbec neznali. Dá se to vysvětlit tím, že doma nic nevycházelo, žádná seriózní historická odborná literatura, takže ji musel trochu suplovat nějaký populární časopis statěmi, jichž byly na Západě plné nedělní přílohy novin. Byli jsme tedy něco mezi časopisem a seriózním tiskem na Západě. Východní časopisy jsme vůbec neznali a popravdě nás ani nezajímaly, poněvadž jsme si říkali, co asi může vycházet třeba v Sovětském svazu. Zkrátka navázali jsme styky se vzdělanými historiky, sociology, politology a ti podle zadání redakce nebo podle svého záměru psali o tom, co bylo třeba, aby se čtenáři dozvěděli.

Poodkryl *ĎaS* některá do té doby zakázaná témata?

Především jeho obsah se zásadně lišil od toho, co se na počátku jeho existence požadovalo. K odhalování tabu došlo ve větší míře až v roce 1968. Já jsem například v červnovém čísle z toho roku zveřejnil překlad tajné doložky k sovětsko-německé smlouvě ze srpna 1939, kterou si SSSR a nacistické Německo dělily sféry vlivu ve východní Evropě, což bylo vůbec poprvé, co byla v Československu otištěna. O tuzemských politických procesech padesátých let se před rokem 1968 samozřejmě psát nesmělo, dalo se opatrně psát o procesech v Sovětském svazu; tak třeba Karel Pichlík, který byl členem redakční rady, jednou přinesl článek o Češích, kteří byli ve stalinských procesech popraveni v Sovětském svazu. Toman Brod a Eduard Čejka otiskli článek o významu letecké bitvy o Anglii, což přinášelo významně jiný pohled na dějiny druhé světové války.

Jak probíhal zásah KSČ do vedení časopisu v roce 1964?

V roce 1964 sílily na redakci a redakční radu tlaky ze strany ÚV KSČ, kde se dokonce uvažovalo o zákazu časopisu. Nakonec byla provedena pouze výměna ústředního tajemníka Společnosti a nový pracovník ideologického oddělení nakonec změny v redakci provedl sám. V květnu 1965 musel odejít šéfredaktor a ode mne nový tajemník chtěl, abych se písemně vyjádřil, co si o všem myslím. S vyjádřením nebyl spokojený, a tak mě vyzval, abych z redakce také odešel. To jsem po dlouhém hledání místa udělal. Po změnách v redakci proběhly i změny v redakční radě – řada jejích členů z ní vystoupila a mnozí její bývalí členové a přispěvatelé do časopisu organizovali jeho bojkot. Časopis se začal vracet ke svým počátkům, což se projevilo i v jeho grafické podobě – byla to taková bulvární úprava se spoustou malých článků. Časopis ztratil v historické obci renomé. Nový šéfredaktor Zdeněk Šumbera, jenž přišel také z ÚV KSČ, si přivedl svoje lidi, mnohdy zaryté stalinisty, kteří publikovali nejružnější marxisticko-leninské nesmysly. O řadě těchto událostí informuje můj zápis ze schůze redakční rady v únoru 1965, na které vystoupili pracovníci ideologického oddělení; ten jsem pak otiskl v čísle 5/1968. Jsou v něm shrnuty všechny výtky ideologického oddělení časopisu. Jednalo se samozřejmě o úplné nesmysly a nemá cenu to tady rozebírat. Celkově ideologické oddělení prohlásilo, že se *ĎaS* zařadil do negativistické linie časopisů.

Jaké okolnosti provázely Váš návrat do redakce časopisu v roce 1968?

Do redakce časopisu jsme se vrátili vlastně všichni, celá původní redakční rada a redakce. Bylo to v březnu 1968 a předcházelo tomu odvolání ústředního tajemníka Pecna a návratu předcházejícího tajemníka Roberta Horáka. První naše číslo vyšlo v květnu 1968. V dubnu 1969 byla znovu zavedena cenzura, která již v květnu zabavila první článek – shodou okolností šlo o můj článek o květnu 1945. Nový

Český úřad pro tisk a informace pak poslal v srpnu sdělení, že se časopis zastavuje, protože „narušuje důležité zájmy vnitřní nebo zahraniční politiky státu.“

Co provázelo zastavení časopisu?

Byl vypracován asi padesátistránkový elaborát, který rozebíral časopis od srpna 1968 do srpna 1969. Elaborát jsme získali až po pádu komunismu, ale bohužel není podepsaný, takže se lze pouze dohadovat, kdo jej vypracoval. Autor v něm podrobně posuzuje číslo od čísla.

Jaká byla Vaše role při obnově časopisu v roce 1990?

Sedmnáctý listopad 1989 jsem strávil v centru dění na Národní třídě. 3. prosince se sešla v kulturním domě Delta v Praze 6 schůzka pražských i mimopražských historiků. Tehdy ještě nebylo nic definitivně vyřešeno, ještě nebyla ustavena ani nová vláda, takže na schůzce se diskutovalo o různých tématech a mimo jiné byl obnoven Historický klub. Já jsem tam tehdy vystoupil a řekl jsem, že by se měl také obnovit časopis Dějiny a současnost. Byli tam také historici o dvacet let mladší, kteří se sami touto myšlenkou zabývali, protože časopis znali a měli zájem na jeho obnovení. Později se mě dotázali, zda bych chtěl dělat šéfredaktora, a já s tím souhlasil. Začali jsem shánět nakladatelství, sestavili redakční radu jak ze starých, tak i z nových členů a začali připravovat první číslo. Obnovené vydávání vycházelo v nákladu asi 10 000 kusů.

Po několika měsících jste však časopis navždy opustil, co Vás k tomu vedlo?

Říká se, že se nemá vstoupit dvakrát do stejné řeky. Já tam vstoupil třikrát. Když to bylo podruhé, po třech letech, byla situace ještě obdobná, ale po dvaceti letech, kdy člověk pracuje úplně s jinými lidmi, často o dvacet a více let mladšími, byla situace jiná, zkrátka mě to už netěšilo. Hlavně jsem však cítil, že se ve společnosti něco mění k horšímu, že po euforii prvních polistopadových měsíců se zase něco hroutí. Tak jsem pojal velmi naivní nápad začít pracovat v nově založené kontrarozvědce a časopis jsem v září 1990 definitivně opustil. Ale nijak toho nelituji. V tehdejší BIS jsem měl možnost zkoumat dokumenty zbylé StB a tato práce pro mne byla nesmírně zajímavá.